

elkkwartaal

uitgegeven door de Evangelisch-Lutherse synode | jaargang 21, nr. 2 | juni 2021



Wisseling van de troepen: nieuwe synode treedt aan
Sonny Hof over de erfenis van het slavernijverleden
Rechtvaardigingsleer in kritischer licht

Om te beginnen...

In de Oude Lutherse Kerk te Amsterdam werden synodeleden en president op 29 mei jl. bevestigd als geheel: de nieuwe evangelisch-lutherse synode. Zij staan voor de komende vier jaar samen aan het lutherse roer. We kijken uit naar een vruchtbare voortzetting van de ingeslagen koers. Over de dag én de verkiezingsuitslagen leest u meer in de recente ELS-nieuwsbrief via uw kerkenraad of via luthersesynode-secretaris@protestantsekerk.nl. Een beeldimpressie krijgt u op pag. 14-15.

Rechtvaardiging door het geloof alleen is het leerstuk dat lutheranen kenmerkt. Dit leerstuk kreeg in de vorige eeuw meer 'gewicht'. Dominee Trinette Verhoeven legt uit waarom en benadrukt hierbij de joodse wortels van Paulus.

Alweer een nieuwe bijbelvertaling? - zo schreven we in het vorige nummer. Jazeker, eens of oneens: breed gelezen vraagt om breed gedragen. Lees op pag. 16 hoe ook de lutherse inbreng meedeed.

Het zindert in deze versoepelende tijd waarin kerken weer opengaan, erediensten weer live gevierd worden, zingen weer mág en een nieuwe synode aan de slag gaat.

Als redactie wensen we u, elkaar, allen een grote zinderende zomer.

Alma Evenhuis

Inhoud

Meditatie	3	Vernieuwde versie NBV21 afgerond	16
Rechtvaardigingsleer in kritischer licht	4	Geweten en protest - 500 jaar Luther in Worms	18
Een mens te zijn op aarde	6	Ondertussen bij de LWF	20
Luthers erfgoed	8	Luthers vuur brandt nog steeds in Ted van Zadel	21
Geld voor kerk Paramaribo	9	De gewetensparadox van Willem Steinhart	22
Woord&Visie: Zomerpasgevoel	10	kriskraskort	24
Sonny Hof: de erfenis van het slavernijverleden	11	Gemeenten in transitie: luthers Het Gooi	26
Wartaal - schuilkerk in het bos	13	Uit de synode	27
Nieuwe synode treedt aan	14		

Colofon



Elkkwartaal verschijnt vier keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan degenen die ingeschreven staan in het register van Evangelisch-Lutherse leden in de Protestantse Kerk in Nederland.

Overname van artikelen en foto's is toegestaan na overleg met de redactie en met vermelding van de uitgave van Elkkwartaal en vermelding van auteur en/of fotograaf.

Redactie

Alma Evenhuis (hoofdredacteur),
Ingeborg Kriegsman (beeld & techniek),
vacant (voorzitter),
Femke Akerboom-Beekman,
Leonie Crom-Wagenaar,
Joren Reichel,
Karin Timmerman

Redactieadres:

Redactie Elkkwartaal
p/a Lingedijk 207
4163 LK Oosterwijk
redactie.elkkwartaal@gmail.com

Kopij volgend nummer

Inleveren voor 2 augustus 2021
bij redactie.elkkwartaal@gmail.com

Giften

U kunt Elkkwartaal financieel steunen via NL36INGB0002203600 t.n.v. PKN inzake Elkkwartaal o.v.v. gift Elkkwartaal. De Protestantse Kerk heeft een ANBI-status.

Adreswijzigingen of klachten over bezorging

Als u lid bent van een evangelisch-lutherse gemeente: bij uw kerkenraad. Als u alleen bent ingeschreven in het landelijke lutherse ledenbestand of wanneer u geen lutheraan bent via de abonneringsadministratie.

Abonnementenadministratie

Dienstenorganisatie Protestantse Kerk in Nederland, Postbus 8504, 3503 RM Utrecht,
e-mail: abonnementen@protestantsekerk.nl,
telefoon (030) 880 18 80.

Productie

Afdeling Communicatie en Fondsenwerving
Protestantse Kerk in Nederland.
ISSN 1569-6316

Website

Dit nummer en vorige nummers zijn te raadplegen op protestantsekerk.nl/elkkwartaal.

Grafische verzorging

Ladenius Communicatie (vormgeving),
De Groot Drukkerij (drukwerk).

Bij de voorpagina

Een groot deel van de nieuwe synode (foto: Alma Evenhuis)

Meditatie

Het kortste briefje, toch baanbrekend

Paulus schrijft een brief aan Filemon, vooraanstaand lid van de huisgemeente in Kolosse. Een slaaf van Filemon, Onesimus, is op de een of andere manier beland bij Paulus, die op dat moment in Epeze gevangen zit. Het doel van de brief: Filemon erop aanspreken dat hij Onesimus terugneemt in zijn huishouden.

Onesimus. Slaaf, met een slavennaam: de nuttige, hem van wie je voordeel hebt. Je zult zo heten! De profijtelijke. Niet zijn eigen profijt, nut en voordeel, maar dat van zijn heer. Zijn naam is zijn brandmerk.

Een slaaf is bezit, zoals een dier bezit is van zijn huisheer. Hij heeft geen Romeins recht om te trouwen. Als zijn baas hem ingrijpend wil straffen kan hij niet zelf om clementie vragen. Een ander moet dat voor hem doen. Wie in Godsnaam neemt het voor je op? Monddood dus. Voor jезеft pleiten is bij wet verboden. Dat is Onesimus' situatie.

Hij heeft iets gedaan dat zijn baas Filemon nadeel bracht. Hij was dus het tegendeel van zijn naam geworden, want hij moet juist tot voordeel strekken. Onesimus deed niet wat hij geacht werd te doen: gehoorzamen, zich voegen in de orde van de slavernij, verlengstuk zijn van je heer, deel van de machinerie van het huishouden.

Gebruikt Paulus dat niet ook in zijn brief, als hij Filemon suggereert dat Onesimus ook bij hem, Paulus in de gevangenis zou kunnen blijven voor zorg aan hem, in plaats van teruggaan? 'Dan kan hij (Onesimus) *namens* u voor mij zorgen.' Let op! Daarmee ontnemt ook Paulus Onesimus zijn individualiteit: niet Onesimus zorgt dan dus, maar in Onesimus zorgt Filemon voor Paulus. Onesimus valt weer terug in het niet.

Maar blijktbaar is er een diepe band ontstaan tussen Paulus en Onesimus. Het is ontroerend hoeveel Paulus van deze slaaf is gaan houden. Hij heeft hem leren *kennen*. Hij noemt Onesimus 'mijn hart'. 'Mijn hart zend ik aan u terug.' Zo diep is het gegaan. Het is niet een verhouding

apostel-leerling, vrije-slaaf, maar vader-zoon. Alsof we God horen zeggen als tegen Jezus: deze is mijn zoon, mijn geliefde ...

Onesimus krijgt het menselijkste, goddelijkste woord naar zich toe: geliefd ben jij. Onesimus wordt - voor zijn medemensen - een nieuw mens, in Christus. Hij wordt wie hij al was voor God. Niet meer gebonden aan zijn heer met een kleine letter, maar aan zijn Heer met een hoofdletter. Filemon zal hem niet meer kunnen afschaffen, buiten kunnen sluiten, want hij is een geliefde broeder in Christus. Daarop spreekt Paulus Filemon aan.

En tegelijk lees je in de brief hoe het toch ook weer niet lukt om nieuw te denken. Als Paulus pleit voor Onesimus' terugkeer schrijft hij: 'Indien gij, (F) u dus verbonden weet met mij, neem hem (O) dan op, zoals gij het mij zoudt doen.' Heel subtiel zitten we hier toch weer in het oude denkpatroon: Onesimus wordt niet omwille van zichzelf weer opgenomen, maar omwille van Paulus. Moet Onesimus hier 'gelift' worden naar het niveau van Paulus om mee te tellen? Moet hij daar dan dankbaar voor zijn? O ironie: hoera, ik besta, als je in plaats van mij aan Paulus denkt ...

Hoe vinden wij nieuwe taal die niet de bestaande patronen bevestigt, of heimelijk toch veronderstelt? Hoe worden wij voor elkaar weer allemaal mensen naar Gods beeld en gelijkenis? Het is van een radicaliteit die we amper vorm kunnen geven. Ons amper kunnen voorstellen: in Christus is man noch vrouw, vrije noch slaaf, Griek noch Jood.

Paulus maakt er een beginnetje mee dat op sommige momenten toch weer terugfloept in oude schema's. Maar het is een baanbrekend besef. Het wonder in elkaar zien: mens naar Gods beeld en gelijkenis. Vrij als een vogel in de lucht, in Jezus' naam.

Catrien van Opstal
emeritus predikant ELG Utrecht
predikant ELG Gouda



Rechtvaardigingsleer in kritischer licht

Lutheranen zijn steeds bezig met hun lutherse identiteit. De leer van de rechtvaardiging heeft bij het bepalen daarvan een belangrijke rol gespeeld. Ontwikkelingen in de wetenschap dagen uit om het leerstuk nog eens kritisch onder de loep te nemen. Drs. Trinette Verhoeven bepleit een minder eenzijdige benadering door lutheranen en benadrukt de aandacht voor de joodse wortels van Paulus in de betekenis van het verbond tussen God én mensen.

Rechtvaardiging door het geloof alleen is bij uitstek het leerstuk dat lutheranen kenmerkt. Rechtvaardiging is een eenzijdige actie van God, waarbij Hij de zondaar rechtvaardigt: dat is in het kort de lutherse visie. Bij rechtvaardiging gaat het om toerekening, niet om verandering. Luther herontdekte de rechtvaardiging door het geloof, en tot op de dag van vandaag weten lutheranen dat rechtvaardiging door het geloof hen onderscheidt van andere gelovigen.

Erkenning Rooms-Katholieke Kerk

Het leerstuk is in de vorige eeuw belangrijker geworden. Het beste bewijs hiervan leveren de oecumenische gesprekken, waarin lutheranen vanaf 1960 de kaart van de rechtvaardiging steeds opnieuw speelden. De gesprekken met de Rooms-Katholieke Kerk resulteerden in 1999 in het document *A joint declaration on justification*, dat door beide kerken ondertekend werd. In dat document kwamen zij dicht bij elkaar op het punt van de uitleg van de rechtvaardiging. Bovendien erkende de Rooms-Katholieke Kerk de rechtvaardigingsleer als een bijzonder leerstuk. De vraag of de lutheranen wel goed bezig zijn door

de rechtvaardiging door het geloof zo centraal in hun theologie te stellen, kwam daarbij niet aan de orde. Lutheranen werden zo eerder in hun gelijk bevestigd dat met rechtvaardiging de kerk staat of valt, dan dat zij hun eigen leerstuk nog eens kritisch onder de loep namen. En dat is jammer, zoals ik hier wil betogen: door de keus om zo eenzijdig de kaart van de rechtvaardiging te spelen, zijn lutheranen het zicht op de rijkdom van het evangelie behoorlijk kwijtgeraakt. Bovendien heeft het lutherse tamboereren op de rechtvaardiging, naast anti-katholicisme ook anti-judaïsme gebracht.

Luther maakte karikatuur van het jodendom

Na de Tweede Wereldoorlog zijn we wel gevoelig geworden voor het anti-judaïsme van Luther. Maar de link met de rechtvaardiging wordt daarbij meestal niet gelegd, terwijl overduidelijk is dat Luther, door de manier waarop hij de Paulusbrieven las, een karikatuur van het jodendom heeft gemaakt. Lutheranen meenden met Luther te kunnen zeggen dat Paulus rechtvaardiging geleerd zou hebben als een eenzijdige daad van Godswege zonder mogelijke reactie van de mens. Volgens Luther zou Paulus zich hiermee



Ondertekening van de luthers-rooms katholieke 'Joint Declaration on the Doctrine of Justification', door bisschop Chr. Krause (president LWF) en kardinaal E.I. Cassidy op 31.10.1999. (foto: LWF/K. Wieckhorst)



Trinette Verhoeven (foto: Sandra Haverman)

gekeerd hebben tegen het jodendom dat werk gerechtigheid zou leren. Maar klopt dit beeld van joden in de eerste eeuw? Moesten joden de genade van God verdienen? Of is hier sprake van een karikatuur? Joodse geleerden in de vorige eeuw herkenden het beeld van joden ten tijde van Jezus niet. Voor moderne exegeten vormde dat mede een reden om Paulus met een nieuwe bril te lezen.

Universaliteit van het verbond

Zij benadrukken - anders dan Luther - dat God ook in het jodendom het eerste Woord heeft, als Hij het joodse volk een verbond aanbiedt. Maar zoals in elk verbond, ook dat tussen mensen, is er sprake van een wederzijdse verplichting: Gods Woord vraagt om een antwoord. Dat antwoord verwerft niet de genade - de genade komt van God - maar het antwoord hoort er wel degelijk bij. Paulus woorden komen in een ander licht te staan. Hij was niet in strijd met zijn tijdgenoten over genade. Sterker: moderne exegeten menen dat Paulus het initiatief van Gods genade kon benadrukken omdat de joodse broeders en zusters van zijn tijd dat herkenden. Er zou op dit punt geen tegenstelling zijn. De discussie in de brieven van Paulus zou niet gaan over het initiatief van de genade, zoals lutheranen het opvatten, maar om de universaliteit van het verbond. Lutheranen hebben - als het om de joden gaat - gevochten tegen windmolens, en de diepere laag niet gepakt: het antwoord van de mens op het initiatief van God.

Alleen toerekening van de rechtvaardiging is niet voldoende

De rechtvaardiging door het geloof is een mooi leerstuk, ook voor deze tijd, maar niet om tegenover rooms-katholieken en joden te stellen. Tegenover een wereld die denkt dat het hele leven maakbaar is, kan het belangrijk zijn de

afhankelijkheid van God te benadrukken. Het heil komt van God: die waarde heeft rechtvaardiging. Maar ik zie ook het gevaar dat wij het Bijbelse getuigenis vernauwen door alleen over rechtvaardiging te spreken in de enge, traditioneel lutherse zin, waarbij er weinig aandacht is voor het antwoord dat mensen geven. Lutheranen hebben door de nadruk op het leerstuk van de rechtvaardiging in hun exegese weinig aandacht gehad voor de vernieuwing van het mensenleven die volgt op de rechtvaardiging. In onze tijd dringt dat door. De oude tegenstelling rooms-katholiek en luthers blijkt een valse tegenstelling, als het Bijbelse getuigenis van het antwoord op Gods Woord serieus genomen wordt. Rooms-katholieken benadrukten dat in de rechtvaardiging mensen rechtvaardig gemaakt werden, lutheranen kwamen niet verder dan toerekening van de rechtvaardigheid. Ik ben van mening dat beide aspecten waar zijn: rechtvaardiging kan niet alleen toerekening betekenen, maar betekent ook verandering als wij het menselijke antwoord als onlosmakelijk daarmee verbonden beschouwen. Het bijzondere is wel dat dit misschien nooit ontdekt zou zijn als wetenschappers geen oog zouden hebben gekregen voor de joodse wortels van Paulus en de betekenis van het verbond als een zaak van God én mensen.

*Trinette Verhoeven,
classispredikant Utrecht*

In het volgende nummer van elkkwartaal het tweede deel over de rechtvaardigingsleer, met nadruk op 'een nieuw verstaan van Paulus'.

Een mens te zijn op aarde

de ouverture van de Bijbel

'Ben je nou wéér begonnen de Bijbel vanaf 't begin te lezen?'

'Ja, maar ik gebruik nu een andere vertaling.'

'Nou, ik weet niet hoeveel vertalingen er zijn, daar ben je dan de rest van je leven wel mee bezig.'

'Leuk toch. Ik heb nu een vertaling met allerlei verrassend vertaalde tekst.'

'Kom op, alsof jij na zoveel jaar nog te verrassen bent.'

'O, vast en zeker! Daar zou zelfs jij van opkijken.'

Fred en ik kennen elkaar al jaren. We kunnen het samen goed vinden. Alleen de kerk bekijkt hij met een licht hoofdschudden. En dat ik nou nog steeds met de Bijbel bezig ben ...

De Bijbel te verstaan

Het gezegende van de Bijbel is dat het dé basis van leven is, dat ontdek ik steeds weer. Die verhalen blijven me prikkelen: lees maar, er staat niet wat er staat. Blij verrast worden. Waarheid die een andere werkelijkheid opent. En niet zelden dwars staat op mijn gewoonten en normen. Ik gebruik in erediensten zelden de gangbare bijbelvertaling. Die maakt de tekst graag 'zo goed verstaanbaar', maar vaak haal je dan de verrassing eruit. Het is een uitdaging te ontdekken wat er 'eigenlijk' staat. Net een ander accent dan de gebruikelijke vertalingen. Steeds weer zoeken naar de woorden die dat het beste weergeven. Verstaanbaarheid is van belang. En het verhaal dan zó voordragen dat het horen altijd luisteren wordt.

Een verhaal van erkenning

Toevallig kwam ik op een kalender een afbeelding tegen van de Toren van Babel door Pieter Bruegel de Oude, 1563. Een toren, gigantisch. Het bijbelverhaal vertelt immers dat de top in de hemel moet komen. Zo maak je naam. Niemand kan er meer omheen. Het zal hét centrale punt in de wereld worden. Niemand kan meer om jullie heen.

Het is pas hoofdstuk 11 van het eerste bijbelboek, Genesis. Dat begint met dat prachtige verhaal waarin het leven van de mens op aarde beschreven wordt.



Pieter Bruegel de Oude, *De Toren van Babel*

Niet 'in het begin', alsof het over vroeger gaat. Maar: de hoofdzaak is dat alles op deze aarde door God geschonken is. Tijd, ruimte, vaste grond onder onze voeten, een aarde gevuld met leven.

De mens (*adam*) hoort bij die aardbodem (*adama*). De ene mens (h)erkent de ander als mens. Dat lezend denk ik vaak: als we toch eens zó met elkaar zouden omgaan. Dat ieder mens van deze aarde zich in een ander herkent: jij bent ook een mens, net als ik. Mensen die open en bloot met elkaar kunnen omgaan. Niks te verbergen. Toch blijkt dat niet genoeg. En de mens trapt in de fuik van de naakte slang. Ja, we willen meer, we willen álles. Weg openheid en we schamen ons. Godzijdank kunnen we wel verder leven. Wij, onze kinderen, hun kinderen. Toch?

De mens op aarde?

Na een aantal generaties lijkt de levenscheppende scheiding tussen hemel en aarde te wankelen. Godenzonen grijpen mensendochters. En zijn de mensen die geboren worden nog wel van de aarde - is de *adama* te klein voor de *adam*? Soms dromen we van de kracht om de aarde te kunnen ontstijgen. Dat we 'alles' zouden kunnen. Hoe vaak wordt de mens vervuld door een machtsverlangen dat hem vernietigt.

Als de aarde zich zó vermengt met de hemel, wordt de schepping omgekeerd, tenietgedaan.

De aarde kan alleen bestaan met een hemel als genadig *tegenover*. Wat God gescheiden heeft, moet de mens niet samenbrengen. Hemels verlangen mag nooit verlangen worden om in de hemel te komen. Wie naar de hemel

wil, keert de aarde de rug toe. Een aarde waar dan geen mens meer de akker voor de medemens bewerkt en bewaart. Dat heeft geen toekomst. De aarde wordt woest en ledig als niemand er meer voor zorgt.

Einde aarde. Bijna ...

Andermaal moet de Geest van God over de aarde zweven om een nieuw begin te maken. Een tweede schepping, opdat de mens nu werkelijk de *adam* op de *adama* zal zijn.

Ten derde male

En de aarde wordt vervuld van volken. Talloze mensen op talloze akkers. Landen ontstaan, steden worden gebouwd, de mens bevolkt de wereld. Mens, *adam*. Het is een collectief woord, maar wordt in het enkelvoud gespeld. Want ze zijn één. In taal, in spraak: ze *horen* elkaar niet alleen, ze *verstaan* elkaar! 'Been van mijn gebeente, vlees van mijn vlees!' M'n liefje, wat wil je nog meer?

Die eenheid van de mensen wordt benadrukt in het woordgebruik van vers 3: 'Laten we bakstenen bakken, met brand branden. Ja, de baksteen was hun bouwsteen, de peklijm hun plakleem.' Prachtig hoe in het Hebreeuws zo nadrukkelijk die eenheid wordt verwoord.

Babel wordt Babel

Maar dan slaat de angst toe. De zegen van het één zijn lijkt te mooi. Is het

wel waar? De mens reageert in het leven door verkrampst vastknijpen van wat met open handen is ontvangen. Bang verstrooid te worden op de aarde en daarom: 'Kom op, we maken een toren waarmee we de hemel bereiken.' De hemel als de veiligste plek waar je eeuwig kunt leven? Denken we over de aarde als een tranendal waar de dood heerst? Heeft God ons hiér neergezet? Zelf zit hij in die mooie hemel, en wij dwalen op die gevaarlijke aarde. 'Een mens te zijn op aarde' verwordt tot 'mens zijn in de hemel'. Echter, dat is Godsonmogelijk, want dan wil de mens van de aarde geen aarde-mens meer zijn.

De Heer zegt: 'Kom, we dalen af, en vermengen hun spraak.' Eenheid wordt verdeeldheid. Babel wordt Babel, de stad *Mengelmoes*. Een toren en een stad, niet afgebouwd, zonder toekomst. Het wordt een lange weg om elkaar weer te kunnen verstaan, en samen te leven.

Nou, Fred, enerverende verhalen vind ik dit.

Laten wij ons maar niet groter maken, ons boven de aarde verheffen. Wij zijn aarde-mensen. Laten we elkaar vreugde bezorgen. Elkaar liefhebben, recht doen, genadig zijn.

Dan wordt ons leven als mens op aarde vast zeer goed.

Wim van Beek



Burj Khalifa in Dubai, 828 meter

Luthers erfgoed

Overzicht van bezittingen

Droeg het Nederlandse koningshuis ook financieel of materieel bij aan Nederlandse lutherse gemeenten? Zo werd me gevraagd naar aanleiding van de vorige aflevering over luthers erfgoed in Utrecht. Dat gebeurde vrij zelden; een voorbeeld is een geldbedrag voor een avondmaalsbeker van de gemeente Maastricht.

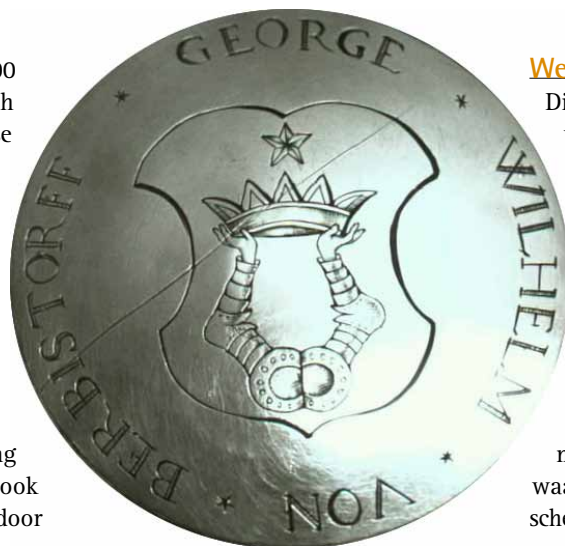
Die vraag naar koninklijke schenkers verraadt een dubbele bodem, naast de schenking zelf. Het schenken van grote of materiële zaken gaf allereerst de schenker een zekere statuut. Als steeds die schenkers-naam zichtbaar was op een plaquette, een gevelsteen, of - zoals in een ver-

derop te bespreken Haags voorbeeld - op avondmaalsgerei, dan werd die naam wel in het geheugen gegrift van de kerkgangers. Tegelijkertijd bezorgde zo'n gift een zekere trots voor die gemeente. Dat was ook het geval in genoemd voorbeeld uit Maastricht.

Een gift aan de Haagse gemeente

Naast het Stadhoudershof verbleef rond 1620 het hof van de Winterkoning van Bohemen, keurvorst Friedrich V. von der Pfalz, enige jaren in de residentie. Samen met zijn vrouw, de koningin van Bohemen (geboren: prinses Elisabeth Stuart), bracht hij

een hofhouding mee van ruim 200 mensen. Daaronder bevonden zich kennelijk schenkers. Op het Haagse avondmaalsgerei staan de namen van Wilhelm von Berbistorff en van ene Nicolas von Langenbruck. De laatste was keukenmeester aan het hof van de Winterkoning; van hem is verder nog niets bekend. De eerste man stamde uit een oud riddersgeslacht met wortels in onder meer Beieren. Een verwijzing naar zijn oude geslacht laat zich ook teruglezen in de versiering op de door hem geschonken kelk. Deze werd waarschijnlijk door hemzelf voorzien van een inscriptie op de onderzijde 'George Wilhelm von Berbistorff' in combinatie met zijn familiewapen. Zo werd een aanvankelijke eigendomsinscriptie een schenkers-inscriptie.



gematte stoelen werden geschonken. Wie er echter voor zorgde dat een tiental losse kussens in de banken van de kerkenraadsleden tot een drietal lange kussens vermaakt werden is onbekend. Het idee dat hiermee verhoud moest worden dat deze lange kussens er sindsdien voor zorgden dat nu alle kerkenraadsleden zacht konden zitten, was kennelijk niet iets waar een naam aan gekoppeld mocht worden. De overige zaken in de opsomming zijn zonder meer serieuzer van aard, gezien de vermeldingen van namen of data bij alle registraties van de voorwerpen, waaronder onder meer een geschonken 'Hollandse Bijbel' door ds. C. Hoppe.

Klinkende namen, maar van wie?

Het is onbekend waarom die kelken geschonken werden door deze beide mannen. Zij hadden dan wel geen koninklijke allure, onaanzienlijk waren zij echter ook niet, gezien hun respectievelijke adeldom en lidmaatschap van een hofhouding. Voor Von Berbistorff kan mogelijk de minderheidspositie van de Nederlandse lutheranen hem herinnerd hebben aan een vergelijkbare situatie van de lutheranen in het Beieren van zijn voorouders. Hoe dan ook was er een moment waarop Von Berbistorff en Von Langenbruck en de Haagse gemeente elkaar troffen; het cadeau bleef een herinnering daaraan. En die herinnering bleef niet beperkt tot inscripties op de voorwerpen zelf. Ongetwijfeld strekte de gift van de hooggeplaatste donateurs de gemeente tot eer.

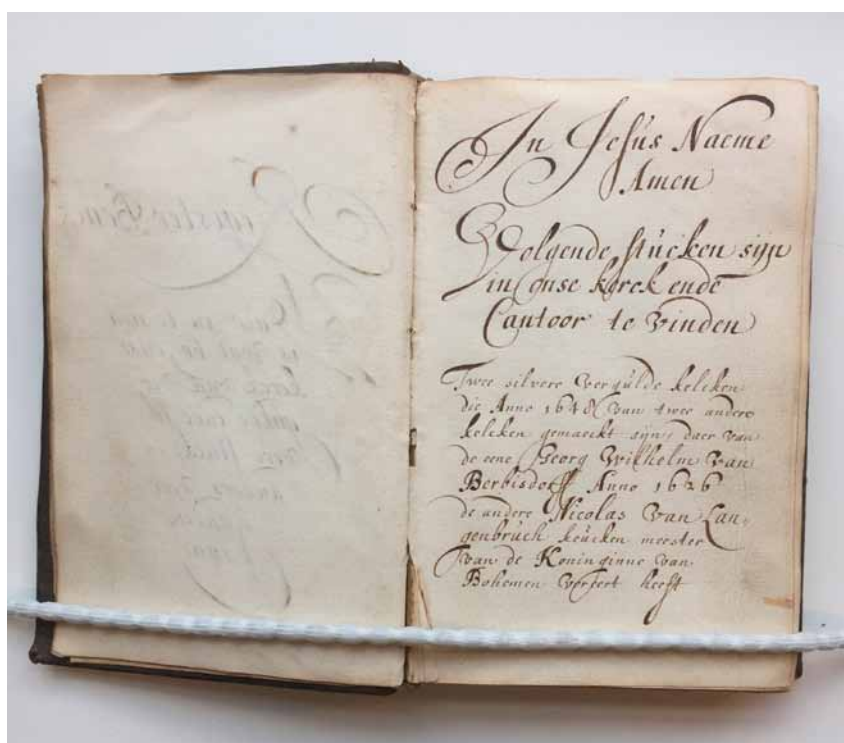
Graag ontvangen giften

In de loop der jaren ontving de gemeente meerdere giften. In het Archief van de Evangelisch-Lutherse Gemeente Den Haag wordt een boekje bewaard dat inzicht geeft in wat er zoal in het kerkgebouw aanwezig was. Groene kleden voor op het altaar (als er geen avondmaal gevierd werd) en damasten kleden voor vieringen waarin de kelken van Von Berbistorff en Von Langenbruck op het altaar stonden. Naast kronen en lezenaars is ook te lezen dat

Welke waarde staat centraal?

Dit Haagse boekje lijkt een voorloper van registraties die vandaag de dag worden bijgehouden door de afdeling Erfgoed in Kerken en Kloosters van Museum Catharijneconvent. Nu wordt dat gedaan met het oog op het behouden van erfgoed met bijvoorbeeld oog voor kunsthistorische of kerkhistorische waarderings. In het oude boekje, dat doorgaat tot en met giften uit 1717, zet een andere waardering de toon, namelijk die voor schenkers. Op de eerste pagina wordt, na een opschrift (*In Jesu's Naeme, Amen. Volgende Stucken sijn in onse Kercke en Cantoor te vinden*), begonnen met: de kelken van Von Berbistorff en Von Langenbruck. Curieus is wel dat het genoemde boekje vermeldt dat het zilveren kelken zijn die verguld zijn, terwijl de huidige rapporten het over verzilverd metaal hebben. Wat is tussentijds gebeurd? Werd het toen veel te rooskleurig gezien? Maar het kan toch niet zo zijn dat door de statuur van de schenkers het zicht verblind werd en dat daardoor zilver voor goud werd versleten? Niet al het erfgoed laat zich klaarblijkelijk materieel makkelijk duiden, ook al gebeurt dit nu in gedetailleerder overzichten. Hoe het ook was: we hebben óók die namen van statuur nog!

Martin L. van Wijngaarden



Geld voor kerk Paramaribo

In een gezamenlijke inspanning van partners in luthers Suriname en Nederland wordt de komende tijd hard gewerkt aan de vernieuwing en herinrichting van de zaal en de keuken van de Maarten Lutherkerk aan de Waterkant in Paramaribo. De opknappbeurt en uitbreiding zijn hard nodig omdat vanuit de zogeheten Leo Kingzaal én de keuken vele diaconale activiteiten worden ondernomen.

De diaconie van de Maarten Lutherkerk biedt hulp in de financiële, economische en ook sociale crisis waar Suriname zich op dit moment in bevindt. Per dag zien Surinamers hun geld minder waard worden, per dag is het voor veel mensen een toer om rond te kunnen komen. Al voor de coronacrisis voorzag de diaconie in maaltijden voor dak- en thuislozen. Dat gebeurt nu vanuit privékeukens, met vervolgens distributie op bepaalde plekken in de stad. Die functie wordt gezien de huidige belabberde situatie steeds uitgebreid. De overheid is niet in staat veel te doen om de nood te lenigen, Suriname heeft een staatsschuld die de afgelopen jaren enorm is opgelopen. De verwachting voor 2021 is rond 81% van het bruto binnenlands product. Daarnaast is een groot deel van die schulden in vreemde valuta, waardoor het land te maken heeft met wisselkoersschokken, die op hun beurt hard nodig zijn in de economische en sociale crisis waar de inwoners van Suriname onder gebukt gaan. Een crisis die zich al aandiende voor corona, en die zeker door de covid-19-pandemie versterkt is. Veel mensen in de hoofdstad Paramaribo, het dichtstbevolkte gebied, zijn op hulp van kerken aangewezen.

Centrum van de stad

Als de zaal en vooral ook de keuken worden opgeknapt en uitgebreid, zijn de mensen van de Maarten Lutherkerk beter in staat om op een vaste plek mensen te voorzien van eten en een sociale ontmoeting. De kerk en dus ook de zaal liggen dermate centraal in Paramaribo dat iedereen er langs komt. De markt tegenover de kerk, ook zo'n centraal kloppend hart van de stad, trekt veel mensen in nood, mensen met een beperking, mensen die geen dak boven hun hoofd hebben.



De Maarten Lutherkerk heeft afspraken met de voedselmarkt om aan het eind van de dag wegens gebrek aan koeling overgebleven waar over te nemen. Als de voorgenomen gaarkeuken met adequate apparatuur volop kan draaien, biedt de zaal een plek voor ontmoeting, een plek voor een praatje en een hap voor het stillen van de honger, een plek om even mens te zijn. De zaal - het dak is inmiddels aangepakt - heeft een multifunctioneel karakter en kan gebruikt worden voor zondagsschool, bijbelstudies, kerkvergaderingen, soosactiviteiten, lezingen en recepties. Ook kan deze verhuurd worden aan derden om inkomsten te genereren.

'Help ons elkaar helpen'

Het Nederlands Luthers Genootschap voor in- en uitwendige Zending, de diaconie van de evangelisch-lutherse gemeente Amsterdam en de Maarten Lutherkerk in Paramaribo werken samen om zo snel mogelijk te beginnen met de werkzaamheden aan de zaal en de keuken. Dat kan alleen maar met steun van velen. In de eerste plaats natuurlijk in Paramaribo zelf, maar zeker ook van mensen die de zusters en broeders in Suriname een warm hart toedragen. Omdat de renovatie van zaal en keuken nogal omvangrijk

is, wordt met voorrang begonnen aan de keuken. Gezien de huidige malaise is een gaarkeuken het hardst nodig. Voor die keuken is een bedrag nodig van 50.000 euro. Onder het motto 'Help ons elkaar helpen' zijn financiële bijdragen heel welkom.

27 juni: aftrap landelijke actie

Op wat oorspronkelijk de LWF-zondag heette, ooit wereldwijd in het leven geroepen rond de gedenkdag van de Augsburgse Confessie, is de aftrap van een grote landelijke lutherse actie om zoveel mogelijk geld bij elkaar te krijgen voor de gaarkeuken en later de renovatie van de kerkzaal. In het Evangelisch-Luthers Dagboek staat dat de collecte voor die dag naar het wereldwijde werk van de Lutherse Wereldfederatie gaat. Het zou mooi zijn als alle lutherse gemeenten op die zondag collecteren voor het werk van onze lutherse zusters en broeders in Suriname, Paramaribo.

U kunt uw bijdrage overmaken op: NL28INGB 0000043360 t.n.v. Nederlands Luthers Genootschap, Woudrichem, onder vermelding van 'Help ons elkaar helpen'.

*Praxedis Bouwman, voorzitter
Nederlands Luthers Genootschap*

Zomerpaasgevoel

De wereld is bezig weer open te gaan - zo voelt het een beetje. Het weer wordt almaar zomerser. Aarzelend, maar toch, zetten we stappen naar buiten. Nog steeds als met halfgesloten ogen bij het krieken van de dag na een lange zware nacht. We hebben onze erediensten doorgaans weer voor fysieke bezoekers geopend, maar houden toch nog een halve (of hele) blik op de wekelijkse cijfers en adviezen inzake corona.

Er blijft de vraag: hoe nu verder als kerk en gemeente? Het antwoord loopt per plaats en gemeente uiteen. Waar de ene plek gewoon aansluit bij wat was, gaat het op andere plekken situatie gedwongen verder zonder 'eigen gebouw' - en is daarmee de vraag naar het 'eigene' van de gemeente nog radicaler dan elders. In weer andere gemeenten vraagt men zich af 'met wie verder?' en ten slotte zijn er plaatsen waar het 'verder' zelf ter discussie staat. Is dit een schrikbarend tafereel? Ik vind van niet. Want waar ik ook kom - gelukkig kan dat weer: gemeenten opzoeken in het hele land - zie ik dat mensen bij alle begrijpelijke moeheid ook veel positief relativeringsvermogen hebben ontwikkeld. Je kunt dat ook geloofsvertrouwen noemen. 'Wij hebben elkaar nog, de wereld is er nog, en ook de kerk, enigszins ...' - al zal die laatste straks echt anders verder moeten.

Pasen viel dit jaar voor de tweede keer midden in een lockdown. Maar

het 'paasgevoel', dat ingetogen paasgevoel van 'de morgen erna', dat is er in deze voorzomerdagen wellicht meer dan ooit. En het maakt dat ik met vertrouwen de toekomst in kijk, voor een kerk die in beweging durft te blijven. *Vindplaats zijn voor een lutherse vorm van spiritualiteit en levensvisie,*



dat is de uitdaging waar we in alle (lutherse of gefuseerde) gemeenten voor staan. Daar hoort bij dat wij voor onszelf en voor anderen identificeren wát dat specifieke is dat wij in het luthers-zijn waarderen en graag voor anderen als waardevol geschenk vindbaar willen houden. Ook daarbij zal het antwoord op verschillende plekken verschillend uitvallen. Waar de één

volop inzet op muziek en liturgie als vertolker van het geheim van geloof, zal dit elders de intimiteit zijn van een kleine gemeenschap waarin men elkaar vasthoudt en ieder in vrijheid mag zijn wie hij of zij is - voor God.

Om de gemeenten te begeleiden en ondersteunen bij deze zoektocht is in mei een nieuwe lutherse synode aangekomen. En aan het eind van de zomer start opnieuw een 'Lutheran Summer School', om elkaar te inspireren en te bemoedigen bij het tasten naar waar kerk in de diepte om gaat. Ook dat zijn nieuwe stappen voorwaarts.

Wat ik ons allen toewens, is dat wij deze zomer gebruiken om - genietend van zomerse warmte en van elkaars nabijheid waar dat kan - vooral naar binnen te luisteren en de vraag te stellen wat wij juist door de ervaring van corona als meest waardevol hebben leren zien in ons leven en geloven. Onze taak zal het zijn om dat vervolgens te vertalen naar vormen van kerk-zijn. Een schone taak. Een heilige taak ook! Want het gaat daarbij om niet minder dan de heiliging van het leven. Daartoe zijn wij geroepen in het priesterschap van alle gedoopten: om elkaar op te tillen en te verwijzen naar waar leven meer is dan overleven. Moge Gods zegen daarop rusten. Een gezegende zomer toegewenst!

Andreas Wöhle

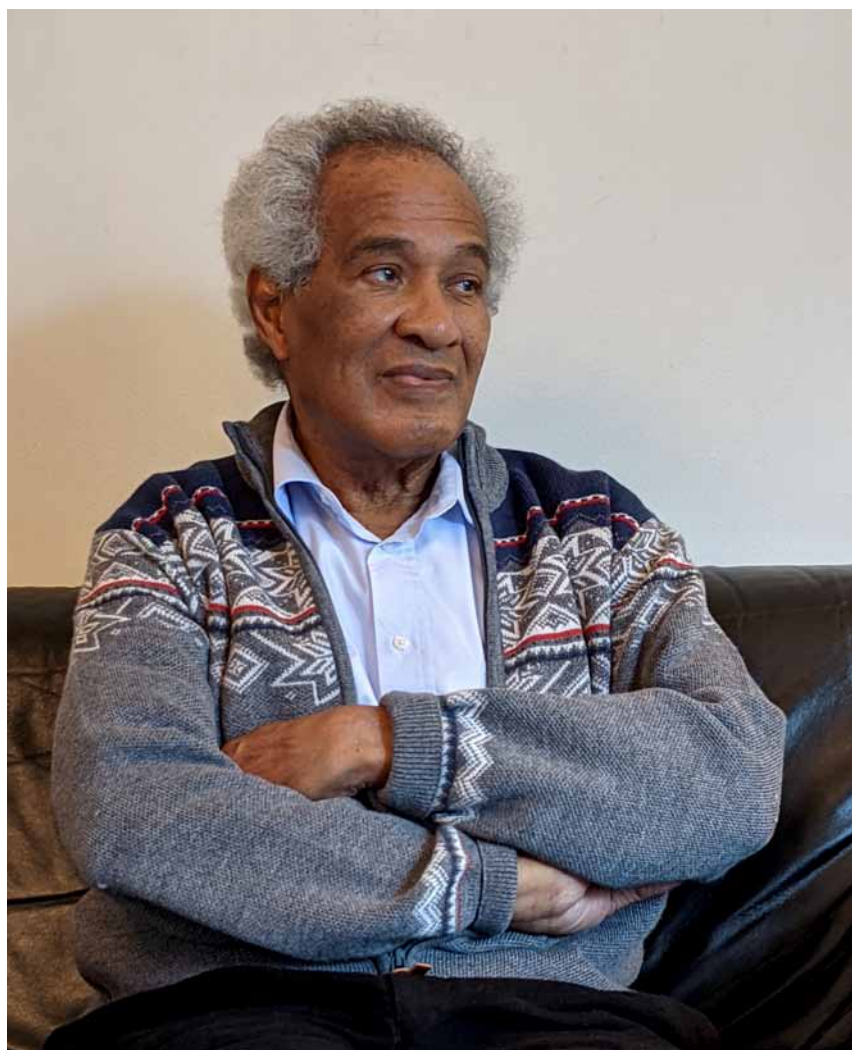
De erfenis van het slavernijverleden: in gesprek met Sonny Hof

Op 1 juli vieren wij weer *Ketikoti*: de ketenen gebroken. In aanloop naar deze feestdag ter herdenking van de afschaffing van de slavernij spraken Bianca Groen Gallant en Andreas Wöhle met prof. dr. Sonny Hof (1932), emeritus predikant in de Maarten Lutherkerk in Amsterdam. In dit gesprek deelt Hof zijn perspectief op de heilzame verwerking van het slavernijverleden in de kerk en vertelt hij over zijn persoonlijke relatie tot dit verleden, over de doorwerking ervan in zijn leven.

"**A**ls ik denk aan mijn persoonlijke verhaal met betrekking tot het slavernijverleden, dan gaat het mij nu vooral om bewustwording, een proces dat ik heb doorgeemaakt, dat tegelijkertijd te maken heeft met bewustmaking. Bepaalde dingen zijn mij bewust geworden door anderen." Aldus begint Hof het gesprek en illustreert dit aan de hand van boeken die hij omschrijft als 'eye openers'. Zo zette het werk *Zwarte huid, blanke maskers* van Frantz Fanon hem aan het denken over emancipatie, over de doorwerking van het slavernijverleden in het leven van diegenen die "zoals ik, een stuk van het slavernijverleden in lijf en ziel met zich meedragen. Wat Fanon mij heeft aangereikt, is dat bij mijn wezen waarden behoren die eigenlijk van buitenaf zijn gekomen", vertelt hij.

Sakafasi sa de na krosi fu yu skin

Sonny Hof groeide op in Suriname en kwam later naar Nederland om theologie te studeren. "Ik hoor bij wat je zou kunnen noemen de Surinaamse samenleving, door mijn komaf." Zijn grootmoeder, geboren onder het Nederlandse koloniale slavernijregime, was belangrijk in zijn opvoeding. "Zij heeft onbewust bepaalde dingen aan mij overgedragen, waarvan ik mij later realiseerde dat ze direct te maken hebben met het slavernijverleden." Als kind gaf zij hem vooral mee om gehoorzaam en nederig te zijn, naar het gezegde 'sakafasi sa de na krosi fu yu skin' (nederigheid is de kroon der liefde). "Zij gedroeg zich nederig ten opzichte van de blanke en ieder van wie zij zich de mindere voelde. In die wereld heb ik mij een mentali-



(foto: Joren Reichel)

teit eigen gemaakt, waarden geïnternaliseerd, waarvan ik mij realiseerde dat dit met het slavernijverleden te maken heeft. Daar moet je van los zien te komen."

Nederlandse dominantie

Toen Hof in de jaren vijftig van de vorige eeuw naar Nederland kwam,

moest hij eerst het gymnasium doen om theologie te kunnen studeren. Het Nederlandse onderwijs voelde voor hem vertrouwd omdat in Suriname het onderwijs volledig op Nederland georiënteerd was. Na de koloniale periode was al het Nederlandse dominant in Suriname, vertelt hij. Overal in de samenleving maar vooral in het

onderwijs. Toen hij in Suriname de rechtsschool bezocht, werd hem bijvoorbeeld duidelijk gemaakt dat hij Nederlander was op grond van zijn geboortegrond dan wel zijn ouderlijke afkomst. Hij ontving zodoende ook een Nederlandse beurs om te studeren. “Ik was groot geworden in een Nederlandse wereld.”

Vervreemding

In Nederland kon Hof onmiddellijk doorstromen naar de vierde klas van het gymnasium. Maar hij voelde zich vervreemd. Overal werd hem gevraagd waar hij vandaan kwam. Velen wisten niet eens waar Suriname lag, of verwarden het met Indonesië. “Het vervreemdende is dat je je bij een Nederlandse wereld voelt horen maar in Nederland werd aangekeken als een totale vreemde.” Dat besef werd later nog versterkt door de komst van vele Surinamers naar Nederland. Hof vertelt hoe hij in deze periode steeds meer werd beschouwd als allochtoon, waarbij de overheid ook in toenemende mate politiek onderscheid maakte op basis van afkomst. De kerk en de universiteit ervaarde hij steeds als een beschermde omgeving. “Maar daarbuiten, waar ik anoniem was, lag dat anders.” Als Bianca Groen Gallant vraagt hoe hij dit heeft ervaren in de samenleving antwoordt hij: “Ik heb er altijd voor gewaakt om een slachtofferrol aan te nemen. Ik heb wel discriminatie ervaren, maar dat was vooral alledaagse discriminatie. Op straat, in de winkel, het vliegveld. Niet systematisch.”

Nergens ergens

Ter illustratie van die dagelijkse realiteit vertelt hij over een ontmoeting met een douanier op Schiphol. Toen deze zijn paspoort had geverifieerd, zei hij: ‘Welkom thuis meneer.’ “Ik wist niet wat ik hoorde, kreeg bijna tranen in mijn ogen”, zegt Hof. Het besef dat hij in de Nederlandse samenleving steeds meer een allochtoon was geworden en niet meer de Nederlander die hij ooit was geweest, schokte hem. “Als mij wordt gevraagd of ik mij thuis voel in de Nederlandse samenleving zeg ik nee. Ik ben overgeplant. In de woorden van Fanon: ik ben nergens ergens. Niet thuis in de Nederlandse samenleving, en in

Suriname ben ik een Hollander.” Wat Nederlandschap betreft is Nederland nog steeds geen inclusieve samenleving, weet Hof. Dat blijkt al uit de beleidstermen waarmee de Nederlandse overheid hem in de loop der jaren aanduidde: ‘allochtoon’, ‘nieuwe Nederlander’, ‘Nederlander met een migratieachtergrond’. “Op papier ben ik altijd Nederlander geweest maar daarnaast ook tweedegradsburger, doordat je te maken hebt met een samenleving die je buitensluit op grond van je afkomst. Dat beleid riekt naar apartheid, je zet mensen apart. Niet bewust, maar het leidt tot scheiding in de samenleving. De maatschappelijke gevolgen hiervan zijn onmiskenbaar, zoals discriminatie op de arbeidsmarkt en op de woningmarkt.”



Racisme? Dat speelt hier niet ...

Dat de maatschappelijke problematiek van racisme, discriminatie en segregatie lange tijd niet werd onderkend in de Nederlandse samenleving, ook niet in de kerken, weet Hof uit eigen ervaring. Al in de jaren zeventig en tachtig hield hij voordrachten in kerkelijke gemeenten over deze thematiek en was de algemene publieke respons: ‘Racisme, dat speelt in Zuid-Afrika, in Amerika, maar niet in Nederland.’ Desondanks uitte men zich racistisch. Hierdoor voelden, ook in de Lutherse Kerk, mensen van Surinaamse afkomst zich hier niet thuis. Inmiddels constateert Hof een zekere ‘kentering’, vooral door een jongere

generatie die onderhuids en systematisch racisme niet langer accepteert. “Ik behoor tot de generatie die zich terughoudend opstelde, die deed alsof zij niets hoorde of zag, terwijl de generatie van nu het niet meer pikt.” Op dit punt verschilt de contemporaine maatschappelijke status quo van ontwikkelingen in het verleden. Tegenwoordig wordt het probleem onderkend, meent Hof. Als voorbeeld noemt hij de recente erkenning van systematisch racisme in de samenleving door de minister-president. Hoewel hij geneigd is die ontwikkeling als hoopvol te beschouwen, blijft hij ook sceptisch. “Erkenning leidt namelijk in weinig gevallen ook tot daadwerkelijke consequenties. Het wordt soms bespreekbaar gemaakt, maar nauwelijks aangepakt”, aldus Hof.

Delen in wat heilig is

Met betrekking tot ‘heilzame verwerking van het slavernijverleden’ in de kerken, betwijfelt Sonny Hof dat er in de huidige lutherse gemeenschap nog sprake is van een ‘breuk’ die ‘geheeld’ zou moeten worden dan wel een ‘conflict’ waarna ‘verzoening’ plaats zou moeten vinden, zoals dat het geval was in de tijd waarin hij beroepbaar was. Hij hecht daarentegen veel waarde aan de verwerking van het slavernijverleden door bewustwording van de doorwerking hiervan in het heden, juist ook in de context van kerk-zijn. De roeping die voortvloeit uit *communio sanctorum*, de gemeenschap van heiligen, werkt hierin volgens hem bijzonder heilzaam. “Het betekent in de eerste plaats dat je één gemeenschap bent, dat je niemand buitensluit, dat je inclusief bent.” Hieruit volgt een gemeenschappelijk gedeelde verantwoordelijkheid voor iedereen, wit en zwart, die elkaar vinden in het algemeen priesterschap der gelovigen. Het gehoor geven aan die roeping dient volgens hem bovendien niet alleen een plaats te krijgen in het gezamenlijke gemeentelven in de kerkgemeente maar moet vooral ook daarbuiten in de samenleving plaatsvinden. “In hoeverre zijn wij als lutheranen *communio*, in de kerk, maar daarnaast ook in ons eigen leven als gemeentelid? Anders gezegd: wie behoren echt tot ons netwerk? Hebben we bijvoorbeeld ook vrienden of ken-

nissen die niet alleen tot wit of zwart behoren?” Wat dit betreft is er nog een wereld te winnen, meent Hof. “We zijn geen gemeenschap van heiligen door wat we persoonlijk vertegenwoordigen, maar in wat we samen communiceren en delen in wat heilig is. Dat is voor ons lutheranen Woord en Sacrament. *Communio sanctorum* heeft niet alleen met jou persoonlijk te maken, maar met jou én de gemeenschap én de samenleving. Je moet luisteren naar wat daar speelt; dat moet een plaats in de kerk hebben.” Hof pleit daarom ook voor een maatschappijkritisch luthers geluid, dat

niet alleen hoorbaar is in de verkondiging van het Woord maar waaraan ook zichtbaar gevolg wordt gegeven in het leven van gemeenteleden buiten de kerkmuren in de wereld. Dat begint met luisteren. Inclusiviteit komt voort uit bewustwording en bewustmaking, besluit Hof zijn verhaal, uit het op elkaar betrokken zijn en gehoor geven aan elkaar. “Dat komt van binnenuit. Niet omdat je daartoe gedwongen wordt, maar omdat je wordt geroepen en antwoordt, terwijl je ook had kunnen zwijgen.”

Joren Reichel



Het Kwakoe standbeeld in Paramaribo (beeldhouwer: Jozef Klas)

Wartaal

Een schuilkerk in het bos

Ik wil het met u hebben over ‘witte vlekken’. Enige jaren geleden kwam er in de generale synode de constatering dat er mogelijk niet meer in elke plaats in Nederland een protestantse gemeente zou zijn. Zeker ‘boven de rivieren’ was dat schrikken; in zuid-Limburg was men dit wel gewend. De lutheranen in de synode verbaasden zich ook over de constatering – om twee redenen. Voor ons niets nieuws – maar de conclusie ‘dan praten we dus over witte vlekken’ was ons te snel. Het (pastorale) verzorgingsgebied van een lutherse gemeente is groot, zodat niemand tussen wal en schip valt, bijvoorbeeld bij verhuizing. Sindsdien blijft het opletten, bij fusies en federaties in het land.

Een aardige anekdote hoe dit begrip ‘witte vlek’ vroeger – heel vroeger – werd beleefd overkwam mij een paar jaar geleden. Ik trainde met mijn zoon voor de Nijmeegse Vierdaagse. Om niet alleen kilometers-te-vreten zoeken we dan vaak een aantal leuke wandelingen uit, en zo kom je op bijzondere plekken. Zo is daar het Pelgrimspad, dat loopt van Amsterdam naar Maastricht (dan, als je wilt, helemaal naar Santiago de Compostella). Het stuk onder Eindhoven loopt deels door een leeg heidelandschap, de Strabrechtse heide. Deze heide wordt afgewisseld met plukken bos maar langzamerhand loop je richting Limburgse grens en wordt het meer bos dan heide. Daar kom je plotseling, midden en verscholen in het bos, de restanten van een oude kerk tegen. De kerkbanken staan er (weer), de muur is tot 30 centimeter hoogte gerestaureerd, dus je ziet de ‘outline’; vooraan in ‘de kerk’ staat een altaartafel met een kruis.

In de 16^{de} eeuw werd het katholieken in Staats-Brabant verboden om hun katholieke eredienst te vieren. Met



Grenskerk Weerterbos (foto: A. Ansems)

name de burgers op de grens met het katholieke Limburg konden ‘s zaterdags of ‘s zondags na een (fikse) wandeling hun katholieke dienst vieren – zo ook in de buurt van Weert, waar een klooster was (is). De minderbroeders franciscanen hadden zich in 1461 in Weert gevestigd en vingen vanaf 1648 een deel van de Staats-Brabantse bevolking op. Maar men werd de lange wandelingen moe – wat ik mij goed kan voorstellen – en wilde dichterbij, net over de grens, een kerkje. Dit wordt uiteindelijk de grenskerk van Grashut die wordt bezocht door gelovigen uit het naburige Leende en Cranendonck. Vanaf de grenskerk naar Weert is het nog zeker 15 kilometer lopen. En dan klagen wij soms dat er geen kerk in de wijk is ...

Erik Fledderus

Nieuwe synode treedt aan

In de oude Lutherse Kerk van Amsterdam trad de oude synode af om plaats te maken voor de nieuwe die de komende vier jaar aan het lutherse roer staat. De bijeenkomst op 29 mei was 'live' wat - ondanks veiligheidsmaatregelen in en rond de kerk - feestelijk aanvoelde.



Feestelijk was ook de lunch, die ieder kreeg aangereikt en - op gepaste afstand van elkaar - gezamenlijk genoot.

*Onze lieve heer gunt het ons graag,
dat wij eten, drinken en vrolijk zijn
en dat wij al het geschapene daarbij gebruiken.
Want daarvoor heeft hij het geschapen!
Voor de doden wijn en voor de levenden water?
Dat is een voorschrift voor vissen (niet voor levende mensen)!*

Maarten Luther

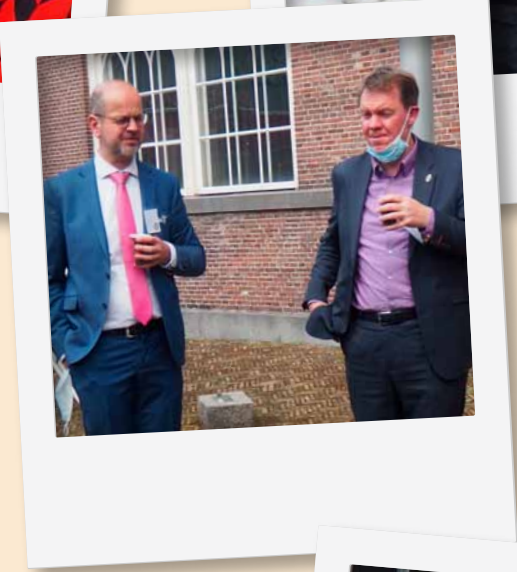
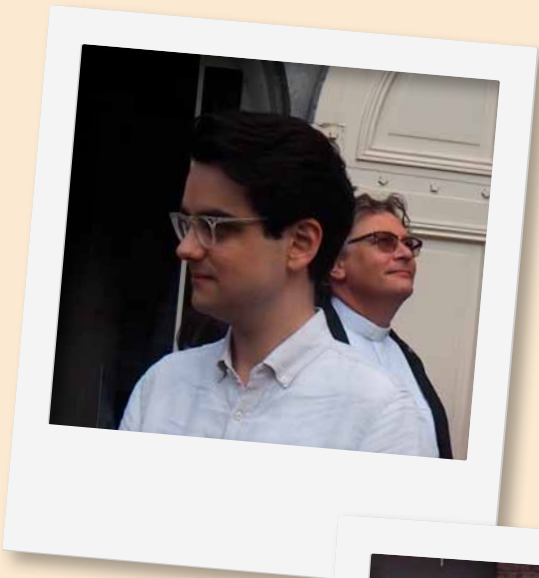


In deze eerste vergadering werden de synodale commissie (SC), financiële commissie (FC) en de afvaardiging voor de generale synode (GS) gekozen. Ook werden de twee adviseurs benoemd: hoogleraar Lutherana aan de PThU en de voorzitter van de Commissie Liturgie en Kerkmuziek.

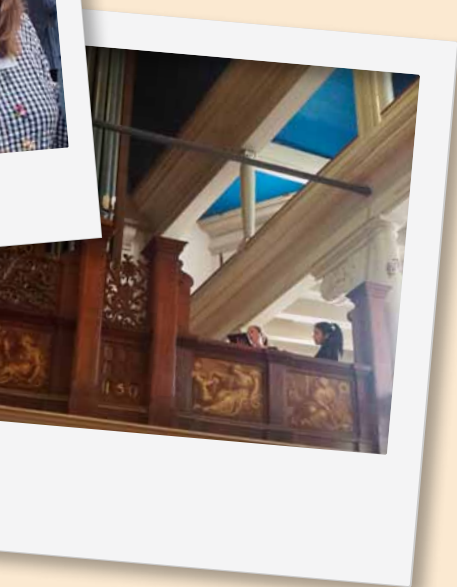


Na de liturgische opening door oud-president Andreas Wöhle, opende oud-voorzitter Erik Fledderus de vergadering met een welkom en een introductie van de aanwezige synodeleden.

In de *liturgische sluiting* werd de nieuwe president, Andreas Wöhle, bevestigd door de preses van de generale synode, ds. Marco Batenburg. Ook werden de nieuwe synodeleden nu bevestigd.



Muzikale medewerking was er van organist Henk Verhoef en de zangers Mariela Flores en Sofia Pedro. Zij ondersteunden bij de afsluitende vesper en brachten 'Laudamus Te' (Vivaldi) en de jubelende bijdrage 'Sound the trumpet' (Purcell).



Afsluitend klonk (zachtjes) gezamenlijk:
Heer, blijf bij ons,
want het is avond
en de nacht zal komen.
Blijf bij ons
en bij uw ganse kerk
aan de avond van de dag,
aan de avond van het leven,
aan de avond van de wereld.
Blijf bij ons
met uw genade en goedheid,
met uw troost en zegen, met uw woord en sacrament.
Blijf bij ons
wanneer over ons komt
de nacht van beproeving en van angst,
de nacht van twijfel en aanvechting,
de nacht van de strenge, bittere dood.
Blijf bij ons in leven en in sterven,
in tijd en eeuwigheid.



Bouwen aan iets dat groter is dan jijzelf

vernieuwde versie NBV21 afgerond

Met een team van vertalers heeft Matthijs de Jong een mega-opdracht achter de rug: de vernieuwde versie van de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV21) is afgerond. Als projectleider stuurde hij het proces aan op vorm en inhoud en kijkt nu terug op een mooie periode, die hij als een rijk en intens ervaarde. Met een bevlogen team waar in de gezamenlijke aanpak vanaf het begin afspraken golden over werkwijze en leidende principes bij het vertalen: consistentie, slimme concordantie, een brede basis en 'minder is meer'.

Matthijs de Jong, van huis uit exegeet, knikt: “Ja, het was een behoorlijke klus. Het was echter geweldig om te doen en naarmate het werk vorderde werden we steeds dankbaarder dat wij aan dit proces mochten deelnemen. In het begin was het zoeken – hoe konden we de inhoudelijke reacties die sinds 2004 op de NBV kwamen nuttig inzetten, om deze mooie vertaling verder te versterken? Als je dan voor je ziet wat het zou kunnen worden, is het fantastisch om aan de slag te gaan met een bouwwerk dat er al staat. Mede dankzij de feedback van bijbellezers op de vertaling uit 2004 konden ondergesneeuwde dingen heroverwogen worden, waarmee de nauwkeurigheid en rijkdom van het verhaal en de taal nog beter naar voren komen.”



Matthijs de Jong (foto: Carla Manten)

Van 'land' naar het 'droge'

De Nieuwe Bijbelvertaling wil een tekst bieden die goed leesbaar en begrijpelijk is in het Nederlands. Daar houdt de NBV21 aan vast. Tegelijk probeert de nieuwe versie om betekenis die diep in de teksten verscholen ligt, meer naar voren te halen. Wanneer bepaalde citaten of sleutelwoorden herhaaldelijk voorkomen, is de insteek om deze echo's niet onnodig te laten sneuvelen. Als voorbeeld geeft De Jong de tekst van Jona 1:9, *Ik ben een Hebreëër, ik vereer de God van de hemel, de God die de zee en het land gemaakt heeft*. In het Hebreeuws staat hier niet het gewone woord voor 'land', maar een woord dat vaak met 'het droge' vertaald wordt. En als je kijkt waar 'de zee' en 'het droge' verder nog samen voorkomen, dan kom je uit bij Genesis 1 en Exodus 14-15. Het gaat in Jona 1:9 dus om een stille verwijzing naar een heel wezenlijk thema. Dat geeft Jona's geloofsformule een nog diepere betekenis. In het brede gesprek in het vertaalteam werden dit soort inzichten steeds meegewogen.

Breed gelezen vraagt om breed gedragen

Op de vraag hoe je omgaat met verschuivingen in de betekenis van begrippen die eigenlijk niet taalkundig maar cultureel bepaald zijn, zegt De Jong: “De NBV is bedoeld als standaardbijbel, dan moet je het beperkt houden wat voetnoten betreft. Voor vergezochte of al te gedurfd interpretaties is geen ruimte. Kenmerkend voor onze werkwijze was het zoeken naar een breed draagvlak en daarbij exegetische keuzes volgen die hun sporen hebben verdiend en verantwoord zijn. Een kritisch tegenstander vindt dat misschien saai, maar het punt is: je moet een doordachte vertaling hebben. Iedereen heeft eigen ideeën en stokpaardjes, maar een breed gelezen vertaling moet gebaseerd zijn op breed gedragen keuzes. Daar hielden we elkaar aan. We maakten studie van ieder bijbelboek en we werkten als vertalers op een interconfessionele basis. Als het goed is kun je niet zien aan de bijbelboeken welke vertalers eraan hebben gewerkt: het is echt teamwork. Het was een sport en een boeiende puzzel om samen steeds een brede uitkomst te vinden.”

God met g of G?

Twintigduizend kwesties zijn behandeld; twaalfduizend daarvan leidden tot een wijziging. Een van de meest in

het oog lopende kwesties was die van de eerbiedkapitalen. Waar in de vertaling van 2004 naamwoorden van en verwijzingen naar God of Jezus met een kleine letter geschreven worden, zijn nu de hoofdletters terug. “Eerder was de verwachting dat de eerbiedhoofdletter in het moderne taalgebruik aan het verdwijnen was, maar dat bleek niet zo te zijn”, zegt de Jong, “Gezien de vele commentaren en het gevoel van lezers dat geen recht werd gedaan aan eerbied door kleine letters te gebruiken, kozen we ervoor om aan te sluiten bij de beleving van de lezer: het komt het bijzondere karakter van een heilige tekst ten goede.”

Maria, de vrouw

Een ander inhoudelijk voorbeeld: in de evangeliën gebruikt Jezus soms aanspreekvormen die niet goed in natuurlijk Nederlands te vertalen zijn ('mijn kind', 'mijn dochter', 'vrouw'). In de NBV werden ze vaak weggelaten, maar dat riep kritiek op. Het bekendste voorbeeld is Johannes 2, waar Jezus zijn moeder Maria aanspreekt met '(me)vrouw'. Daar spreekt een zekere afstand uit; alsof zij zijn moeder niet is. Ook al is er geen ideale vertaaloplossing, er móet hier toch iets staan in de vertaling. Er is voor 'vrouw' gekozen.

Lutherse invloed op 'gekliefd' en 'geveld'

Bij de vraag naar specifiek lutherse invloed glimlacht De Jong: “Zeker, daar heb ik mij natuurlijk goed op voorbereid. Het verhaal van Susanna uit het apocriefe boek Daniël is daar een voorbeeld van; daarin hebben we iets geleerd uit de nieuwe Lutherbijbel. In dit verhaal is de clou dat de beide rechters die over de schreef gaan en Susanna vals beschuldigen, zich verraden door beiden een andere boom te noemen waarachter zij de mooie Susanna zouden hebben bespied. Vooral het woordspel is hier van belang: de naam van de boom verwijst naar de straf die zij krijgen. In dit woordspel lijkt de naam van de ene boom op 'vellen' en de andere op 'doorklieven'. De crux is: zo roepen ze zelf hun straf over zich af. Dát moet in de vertaling doorklinken. Dat is heel lastig, maar de nieuwe Lutherbijbel bleek uitkomst te bieden: daar wordt niet meer gesproken over de botanische namen van de bomen, maar over 'de gekliefde boom' en 'de geveldde boom'. Dat vonden we de beste optie, ook voor de NBV21.”



Artemisia Gentileschi (1610) – Susanna en de ouderlingen

Over zowel het vertaalproces als de inhoud valt nog veel te zeggen. De Jong: “Het was een mooie ervaring om bij te dragen aan iets dat groter is dan ikzelf. Om met een bevlogen team te zoeken naar taal die aansluit bij mijn eigen taal en er toch bovenuit stijgt; zoals de Bijbel een boek is dat groter is dan wijzelf.”

Leonie en Peter Crom

Meer informatie op nbv21.nl.

In de komende maanden worden Masterclasses georganiseerd voor predikanten, voorgangers en bijbelprofessionals. Opgave via de website.

In memoriam

T.B. Strasser (2 april 1942 – 5 april 2021)

De synodale commissie heeft met ontroering kennis genomen van het overlijden van Thomas Bernard (Tom) Strasser op 5 april 2021, oud-synodelid en voormalig lid van de synodale commissie van de Evangelisch-Lutherse Synode.

Tom Strasser was een geëngageerd synodelid met een warm hart voor de kerk. Hij was een vooraanstaand accountant en heeft die kennis ook vele jaren voor de Lutherse Kerk gebruikt.

Als lid van de financiële commissie heeft hij met grote kennis van zaken en tegelijk met aandacht voor de kleine details de Lutherse Synode gediend. Hij was met name ook de stuwende kracht achter de verbetering van de predikantstraktementen. Daarnaast was hij bestuurslid van het Luthers Seminarium en vervulde hij tal van andere diensten. Tom Strasser was tot het laatst toe betrokken bij diverse adviezen rondom de Lutherse Kerk.

Synodale commissie evangelisch-lutherse synode

Geweten en protest - 500 jaar Luther in Worms

Eind 2016 werd prof. dr. Sabine Hiebsch door prof. dr. Thomas Kaufmann (Universität Göttingen) en prof. dr. Katharina Kunter (University of Helsinki) gevraagd zitting te nemen in de internationale wetenschappelijke raad van advies voor een tentoonstelling die in 2021 stil zou staan bij de veroordeling van Luther in Worms, dan 500 jaar geleden. Een uitnodiging die zij graag aanvaardde.

Het vroeg enig doorzettingsvermogen en vooruitziedheid omdat op dat moment de laatste voorbereidingen voor het Lutherjaar 2017 nog volop bezig waren, met tientallen tentoonstellingen alleen al in Duitsland. Zelf was ik betrokken bij de Luther-tentoonstelling *De Kracht van Luther* in Museum Catharijneconvent in Utrecht. Maar de uitnodiging om het concept van de tentoonstelling in Worms vanaf het begin mee vorm te geven, heb ik graag aanvaard.



Dubbele insteek

Na veel discussie kozen wij als titel voor de tentoonstelling: *Hier stehe ich. Gewissen und Protest – 1521 bis 2021*. Wij willen daarmee duidelijk maken dat de tentoonstelling een dubbele insteek heeft. Aan de ene kant gaat het om het optreden van Luther op de Rijksdag in Worms, zijn beroep op het geweten en het traceren van zijn sporen in de stad. En – uiteraard – een kritische blik op de mythevorming rond de befaamde zin: ‘Hier sta ik, ik kan niet anders.’ De tentoonstelling laat ook zien wat de gevolgen van Luthers veroordeling waren voor zijn aanhangers. Aan de andere kant wordt getoond hoe de opvattingen rond geweten en protest in de periode 1521–2021 zijn veranderd en zich hebben ontwikkeld. Daarom worden naast Luther ook andere belangrijke persoonlijkheden gepresenteerd die vanaf de 16e eeuw tot op de dag van vandaag moedig en vastbesloten voor hun gewetensvrijheid opkwamen en protesteerden tegen wat in hun ogen onrecht was. In woord en daad, onder moeilijke en dikwijls gevaarlijke omstandigheden. Sommigen betaalden voor deze *Zivilcourage* zelfs met hun leven.

Breed palet

De strijdbare Franse schrijfster Olympe de Gouges (1748–1793) en de jonge Duitse studente en verzetsstrijdster

Sophie Scholl (1921–1943) die samen met andere studenten en enkele hoogleraren de verzetsgroep *Weißer Rose* oprichtte, worden in Worms voorgesteld, naast voorvechters van gelijkheid en vrijheid als Martin Luther King, Nelson Mandela en Georg Büchner. Ook de recente Duitse geschiedenis komt aan de orde, zoals de *Eisenberger Kreis*, een verzetsgroep van christelijke scholieren, studenten en jonge arbeiders, die protesteerden tegen het mensonterende regime van de DDR en daarvoor hoge gevangenisstraffen op zich namen. Zij horen bij het brede palet van moedige en nog steeds fascinerende voorbeelden van geweten en protest, die in de tentoonstelling voor het voetlicht worden gebracht.

Edict van Worms

Vanuit mijn dubbele expertise over Luther en de geschiedenis van het (Nederlandse) lutheranisme heb ik voorbeelden vanuit de Nederlanden voor beide delen van de tentoonstelling ingebracht. Nadat Luther in Worms als ketter was veroordeeld en vogelvrij verklaard, belandde hij niet op de brandstapel, zoals critici van de Rooms-Katholieke Kerk vóór hem. Op zijn terugweg naar Wittenberg werd hij in opdracht van zijn beschermheer keurvorst Frederik de Wijze ‘ontvoerd’ en voor zijn eigen bescherming op de Wartburg in veiligheid gebracht. Maar tegelijkertijd werd het *Edict van Worms* in de Nederlanden wel degelijk door de inquisitie uitgevoerd. Het augustijnenklooster in Antwerpen, dat bij dezelfde orde hoorde als het klooster van Luther in Wittenberg, werd in 1522 gesloten. De broeders – sommigen hadden in Wittenberg bij Luther gestudeerd – werden gearresteerd. Twee van hen, Hendrik Voes en Jan van Esschen, stierven op 1 juli 1523 op de brandstapel:



de eerste martelaren van de lutherse reformatie. Voor hun presentatie in de tentoonstelling heb ik de objectenlijst samengesteld.

Divers religieus landschap

Daarnaast was het de wens van prof. Kaufmann en het museum in Worms om een speciale *Themeninsel Niederlande* te hebben. Deze ontwikkelde ik samen met de curator. Wij laten zien hoe gewetensvrijheid en pragmatische tolerantie in de Republiek functioneerden, en hoe divers het religieuze landschap daardoor was. Er is speciale aandacht voor de bijzondere geschiedenis van de Nederlandse lutheranen die mede door hun internationale contacten en slimme strategieën een duidelijke plek in de Republiek wisten te veroveren.

Dankzij mijn kennis van het religieuze erfgoed en goede contacten in de museumwereld zullen zowel de geschiedenis van de eerste lutherse martelaren alsook de religieuze diversiteit in de vroegmoderne Republiek aan de hand van schitterende objecten te zien zijn. Onder andere het Luther Museum in Amsterdam, Ets Haim (de oudste actieve

joodse bibliotheek ter wereld), Museum Catharijneconvent in Utrecht, de universiteitsbibliotheek in Gent en het Amsterdam Museum stellen topstukken uit hun collecties ter beschikking. Het Amsterdam Museum heeft zelfs een



schilderij van de Oude Lutherse Kerk speciaal voor de tentoonstelling in Worms laten restaureren. Ook voor bezoekers uit Nederland reden genoeg om deze zomer in Worms een kijkje te nemen.

prof. dr. Sabine Hiebsch

De tentoonstelling 'Hier stehe ich. Gewissen und Protest 1521 bis 2021' is te zien van 3 juli tot 30 december 2021 in Worms. Meer informatie op worms2021.de en luther-worms.de.

NLVB viert 65-jarig jubileum

De Nederlandse Lutherse Vrouwen Bond viert op zaterdag 2 oktober 2021 haar 65-jarig jubileum in de Lutherse Kerk te Kampen. Op dit feest hopen we vele lutheranen te mogen verwelkomen.



Na de koffie beginnen we met een korte ledenvergadering waarin het jaarverslag en de jaarrekening over 2020 aan de orde zijn. Voorzitter ds. Marianne van der Meij-Seinstra en secretaris a.i. Elisabeth Huxdorff hebben zich niet beschikbaar gesteld voor een nieuwe bestuurstermijn. Van hen nemen we dan afscheid. Tevens stellen we u voor aan ds. Catrien van Opstal die, na een jaar 'snuffelstage', het voorzitterschap van Marianne gaat overnemen. We rekenen daarbij op jullie instemming en goedkeuring, maar bezwaar indienen mag.

Dan is het tijd voor een feestelijke en vermakelijke jubileum-lunch waarbij - naar goed luthers gebruik (*Tischreden*) - lekkere hapjes worden afgewisseld met muziek, zang, poëzie en toespraken. Daarna lopen we in 1 minuut gezamenlijk naar het Ikonenmuseum.

Naast onze leden hopen we vele vrienden en bekenden (vrouwen én mannen) te begroeten! Om vast te noteren:

wanneer: 2 oktober 2021, van 10.00 - 16.00 uur

waar: Lutherse Kerk, Burgwal 85, 8261 ES Kampen

Voorlopig programma van de NLVB-jubileumdag :

10.00 uur: aankomst met koffie/thee

10.45 uur: morgengebed;

aansluitend herdenking overledenen

11.00 uur: jaarvergadering

- Jaarverslag en jaarrekening 2020
(gepubliceerd in De Brief, Lente 2021)

- Verslag controle kascommissie
decharge bestuur over 2020

- Benoeming nieuwe kascommissie

- Afscheid/benoeming bestuursleden

- Rondvraag

12.00 uur: lunch

13.30 uur: aankomst Ikonenmuseum

15.00 uur: koffie/thee

16.00 uur: dagsluiting

Ondertussen bij de LWF

Anna-Nicole Heinrich nieuwe president van de synode in Duitsland

25 jaar is ze, de jongste president van de Evangelisch-Lutherse Synode in Duitsland ooit. De studente uit Beieren was zelf ook verrast door de uitslag. “Als president van de EKD-synode sta ik voor een hoopvolle, integrerende en pragmatische kerk die zichzelf nieuw leven inblaast”, zegt Heinrich in haar inleidende toespraak. “Ik kijk met nederig respect naar de komende dagen, weken en de zes jaar aan de top van de synode. Het is een grote taak. Mijn kerk heeft lef getoond door mij op deze positie te kiezen.” Dr. Ireneusz Lukas, regionaal secretaris voor Europa bij de LWF: “De verkiezing van Anna-Nicole Heinrich voor zo’n belangrijke positie is niet alleen een erkenning van haar bekwaamheid, maar ook een sterk getuigenis van de rol van jonge leiders in de kerk.”



Theologisch Seminarie in Rusland

Het was niet altijd eenvoudig voor de lutherse geestelijken in Oost-Europa. In de 19e eeuw was er een Duitstalige theologische faculteit aan de universiteit van Dorpat, dat sinds 1918, na de Oktoberrevolutie van 1917, niet meer tot het Russische rijk behoort maar in Estland ligt. Van 1924-1934 stond een seminarie voor lutherse predikanten in Leningrad. Daarna werd de Evangelisch-Lutherse Kerk tijdens het regime van de Sovjet-Unie volledig uitgewist. Na de val van de Sovjet-Unie kwamen geleidelijk weer cursussen voor lutherse predikanten, en in 1997 werd het seminarie in de Lutherse Kerk in Novosaratovka geopend. Nu is het seminarie verhuisd naar St. Petersburg en zijn de faciliteiten op 18 april ingezegend door de aartsbisschop van de Evangelisch-Lutherse Kerk van

Rusland, Dietrich Brauer. Het seminarie voert zijn studie- en trainingsprogramma’s voornamelijk uit door middel van afstandsonderwijs. Studenten komen niet alleen uit Rusland, maar ook uit Georgië, Kazachstan en Oekraïne.



LWF sluit zich aan bij oproep ter bestrijding hongersnood

De LWF heeft zich aangesloten bij meer dan 200 hulporganisaties om honger en hongersnood wereldwijd te bestrijden. In een brief roepen de organisaties staten en nationale leiders op om meer te doen voor de 270 miljoen mensen die honger lijden, van wie 34 miljoen de hongerdood tegemoet zien. De brief vermeldt dat mensen volledig in staat zijn genoeg te produceren of verdienen om zichzelf en hun gezin te voeden. Deze mensen verhongeren niet, ze worden uitgehongerd door conflicten en geweld, door ongelijkheid, de gevolgen van klimaatverandering en de strijd tegen Covid-19. Honger is een belangrijke motor van geweld. De LWF steunt 2,3 miljoen mensen in nood in 25 landen over de hele wereld.

Publieke theologie: in navolging van Miriams profetische lied

Vrouwelijke theologen uit Afrika, Azië, Europa en Latijns-Amerika verweven ‘constructieve woede’ tot melodieën van hoop. Ze weerspiegelen de profetische stem van Miriam, de zus van Mozes, die het leven beschermde en de bevrijding van haar volk verkondigde. Tijdens een webinar op 30 maart spraken vier vrouwen uit Mexico, Tanzania, Oostenrijk en Maleisië over de uitdagingen waarmee ze worden geconfronteerd en de verantwoordelijkheid die ze delen om een alternatieve stem te geven aan de hoogste niveaus van kerkelijk leiderschap. Ds. dr. Angela del Consuelo Trejo (directeur van het Augsburgse Luthers Seminarie in Mexico) sprak over de krachtige bood-

schap die Miriams woorden en daden vandaag de dag bevatten. Van pittige tienerslavin, vastbesloten ‘terug te vechten tegen een onderdrukkende Egyptische regering’, tot de dansende profetes die de vrijheid van slavernij viert: “Haar lied kan niet worden gestopt”, zegt Trejo. “Het nodigt ons uit om vandaag te blijven vragen om gerechtigheid voor de vrouwen in onze landen.”

Lutherse projecten en agenda wereldwijd

Een kleine greep uit projecten van lutherse kerken en om op de site van de LWF verder te lezen:

Online seminar over oecumene

Het Instituut voor Oecumenisch Onderzoek in Straatsburg zal zijn onlangs geïntroduceerde oecumene study seminar online aanbieden, dit keer gericht op zelfinzicht: ‘Lutheraan zijn is oecumenisch zijn.’

lutheranworld.org/news/strasbourg-institute-invites-lutheran-pastors-online-seminar-ecumenism

Zweden: de internetpastor

Bekend als de ‘internetpastor’ brengt ds. Charlotte Fryklund haar dagen door op de social media-accounts van de Kerk van Zweden, samen met het communicatieteam van de kerk, om mensen te verbinden en eenvoudige en complexe vragen te beantwoorden over geloof, kerk en theologie, en een gebedsaanbod tijdens de coronapandemie. Fryklund is de eerste pastor die het web als haar parochie heeft.

lutheranworld.org/news/sweden-internet-pastor-engages-faith-seekers-online

Online cursus over klimaat- rechtvaardigheid en geloof

De LWF ontwikkelde, in samenwerking met de PLTS (Pacific Lutheran Theological Seminary), een online cursus over klimaatrechtvaardigheid en geloof. Geïnteresseerden uit de LWF-kerken kunnen zich aanmelden:

lutheranworld.org/news/lwf-offers-new-online-course-climate-justice-and-faith

Leonie Crom-Wagenaar

Luthers vuur brandt nog steeds in Ted van Zadel

en dat al honderd jaar

Wanneer een 'superlutheraan' als Ted van Zadel zijn honderdste verjaardag viert, is het tijd voor een terugblik op honderd jaar als lutheraan. De geboren Amsterdammer woont inmiddels in Veenendaal en kerkt in luthers Ede. Eigenlijk was hij overal waar het 'lutherde', zoals op Hoekelum voor een reünie van de SVK: "Ik denk dat ik de oudste reünist ben!"

Amsterdams luthers

Ted van Zadel werd gedoopt op 29 mei 1921 in de Lutherse Kerk op het Spui, waar hij begin april 1940 ook belijdenis deed. Met zijn eerste vrouw is hij getrouwd in de Ronde Lutherse. Vanaf 1950 diaken in de Jordaan en later in Amsterdam-Zuid; secretaris en voorzitter van de Lutherse Diaconie van Amsterdam. Na veel soebatten kreeg hij het voor elkaar om na de oorlog het allereerste kind vanuit de Jordaan op vakantie te sturen naar Amersfoort. In de jaren zeventig van de vorige eeuw nam hij zitting in het bestuur van verschillende ouderenvoorzieningen in Amsterdam, waaronder het Maarten Lutherhuis, de Wittenberg en de Lutherhof. Penningmeester van de Lutherse Diaconessenhuis Inrichting en van daaruit voorzitter van de bouwcommissie van het tegenwoordige Boven-IJ ziekenhuis, waar hij ook in het bestuur zat. Inmiddels is hij erelid van het Luthers Diaconessenhuis Fonds. "Veel Amsterdamser en lutherser kan het niet."

Ook luthers binnen de Protestantse Kerk

Maar zijn blik reikte verder. Hij was medeoprichter van de Evangelisch Lutherse Diaconale raad tot de Protestantse Kerk in Nederland een feit was (2004); 32 jaar lid van de Evangelisch-Lutherse Synode waarvan ruim twee jaar in de Synodale Commissie, en twee jaar als eerste secretaris. In die hoedanigheid was hij begin jaren tachtig samen met, onder meer, ds. Wonno Bleij betrokken bij het vlottrekken van de Samen op Weg-besprekingen tussen de hervormden en gereformeerden: "Ze vroegen ons dringend volledig deel te nemen aan het SOW-proces. Luthers zijn in de Protestantse Kerk is weleens moeilijk, want we zijn een wereldkerk en kunnen met de roomsen door één deur. Sommige van onze partners hebben moeite met Luther, dit zal waarschijnlijk wel zo blijven."

Luthers huwelijk

In Eindhoven, waar hij vlak na de oorlog voor Philips werkte (zijn eerdere werkgever wenste hem niet meer terug na zijn onderduik vanwege de arbeidsinzet), was hij een van de oprichters van de lutherse gemeente. "Tijdens mijn periode in Eindhoven werd ik gebeld dat er in het zwaar beveiligde 'kamp Vught' (waar NSB'ers en Duitsers toen opgesloten zaten) een stel luthers wilde trouwen. Ik



(foto: Femke Akerboom)

heb toen de lutherse predikant van Breda gevraagd, en samen gingen wij erheen. Na zeven dikke vergrendelde deuren werd ds. Jan Hallewas meegenomen en mocht ik wachten. Wie er zijn gehuwd weet ik niet, mij werd niets verteld, maar het is toch uitzonderlijk dat er onder dergelijke omstandigheden gehuwd mocht worden." Aangezien zijn lief in Amsterdam was en door de opgeblazen bruggen en rails de reistijd vanuit Eindhoven ongeveer vier uur bedroeg, werd besloten om in Amsterdam te solliciteren. In mei 1947 kreeg hij de baan die hij 25 jaar zou vervullen voor de Hollandsche Bank Unie, later ABN. In 1983 ging hij met de VUT. Zijn eerste vrouw overleed in 1984 en begin jaren negentig hertrouwde hij met de, van huis uit hervormde, maar volledig luthers geworden Adri. Wat de toekomst betreft is de heer Van Zadel allereerst van plan ouder te worden dan zijn vader (die werd 101), en denkt hij dat de Protestantse Kerk meer een eenheid zal gaan vormen en dat moet ook. "Want we weten het allemaal niet of allemaal wel."

Femke Akerboom-Beekman

Zielen op zolder: de gewetensparadox van de lutherse zendeling Willem Steinhart

In zijn boek *Steinharts biecht – Zielenstrijd op de Batoe-eilanden* beschrijft Karel Weener boeiend en indringend hoe de zendeling Willem Steinhart, in 1924 uitgezonden naar de Batoe-eilanden (aan de westkust van Sumatra), met hoge idealen op de eilanden arriveert. Langzamerhand beseft hij de impact van jarenlange pogingen van zendingen om de zielen van de Niassebevolking op de Batoe-eilanden te winnen voor het christendom: het leidde tot een ware verwoesting van de inheemse cultuur.

Tijdens zijn studie archeologie raakte Weener gefascineerd door etnografische objecten. Hij specialiseerde zich in de historische achtergronden daarvan en is nu een internationaal bekend onafhankelijk onderzoeker en adviseur op dit gebied voor musea, galleries, particulieren en collega-wetenschappers. In deze hoedanigheid raakte hij betrokken bij voorouderbeeldjes en de correspondentie daarover, afkomstig van de Batoe-eilanden, waar in de periode tussen 1889 en 1942 zendingen vanuit het Nederlandsch Lutherisch Genootschap voor In- en Uitwendige Zending naartoe gestuurd werden.

Voorouderbeeldjes

Weener ontdekte in de briefwisseling tussen Henry Blekkink, docent aan de Christelijke HBS in Den Haag en verzamelaar van voorouderbeeldjes, en Willem Steinhart, toenmalig zendeling op de Batoe-eilanden, grote verschillen tussen de beide mannen in belangstellingsfeer en



invalshoek ten opzichte van het cultureel erfgoed waarover zij schreven. Waar Blekkink naarstig zoekt naar antwoorden op zijn vragen omtrent herkomst, vormgeving, betekenis en (religieuze) waarde van de beelden, kan Steinhart hem nauwelijks van repliek dienen: hij bagateliseert het belang van de voorouderbeeldjes voor de inheemse bevolking, hij weet ook niet meer precies welke beeldjes hij naar Nederland heeft gestuurd en kan slechts enkele losse feiten aan Blekkink meedelen.

Paradox

“Blekkink kon niet begrijpen dat iemand zo weinig belangstelling voor etnografie kon tonen. Aan Steinharts woordkeuze in zijn brieven aan Blekkink is echter wel te merken dat deze zich wat ongemakkelijk gaat voelen: hij verontschuldigt zich”, zegt Karel Weener. “In die tijd was de superioriteit van de zendingen onomstreden. Er was geen sprake van de wil tot het beter leren kennen van dan wel aansluiting zoeken bij de belevingswereld van de bevolkingsgroepen die de zendingen bezochten. Ze hadden maar één missie: alle heidense getuigenissen moesten voor het christelijk geloof verdwijnen.” Dat gold in ieder geval voor de zendingen vóór Steinhart.

“Steinhart, de laatste die vanuit het Genootschap werd uitgezonden, stond er wel wat anders in dan zijn voorgangers”, aldus Weener. “In zijn begintijd als zendeling werd hij geraakt door het trommelspel van een priesteres, die daarbij litanieën zong. Daar wilde hij meer van weten en dook er helemaal in. Het is bijna paradoxaal dat Steinhart de belangstelling voor etnografie laat varen, maar wel vanuit zijn grote interesse in Niasseteksten zoveel mogelijk gezongen in deze taal optekent en probeert te duiden: alles echter vanuit de linguïstische invalshoek.”

Voorouderverering ontkend

De ondertitel van het boek luidt *Zielenstrijd op de Batoe-eilanden*. Indringend verwoordt Weener de situatie waarin de inheemse bevolking zich bevindt: de gevoelde druk zich tot het christendom te bekeren staat lijnrecht tegenover het diepgeworteld geloof dat de zielen van de voorouders in hun beeltenissen wonen - de beelden die hen zelf toegang bieden tot het hiernamaals en de vereniging met hun voorouders. De



vanuit het huidige standpunt gezien brute wijze waarop het geloof in voorouderverering de das om wordt gedaan door te verlangen dat alle beelden ingeleverd moesten worden, waarna ze werden begraven of verkocht aan westerse musea en handelaars, verraadt dat er geen enkele consideratie was met de geloofsbeleving van de inheemsen zelf.

Beteugeling 'heidendom' versus Niassecultuur

Het blijft wringen bij Steinhart. Niet alleen werd hij getriggerd door de vragen van Blekkink, maar ook een artikel in diezelfde periode in *Het Koloniaal Weekblad* (1931) van de kunstenaar Rudolf Bonnet raakt hem diep. Bonnet, die in zijn artikel *Stervende Schoonheid* de zendingspraktijk zoals hij die tijdens zijn bezoek aan Nias ervaarde aan de kaak stelt, is fel: hij stelt dat omwille van de beteugeling van het heidendom weinig tot niets meer over is van de traditionele cultuur van de Niassers. Vooral het feit dat zendingen hun christelijke waarden in de plaats wilden laten komen van de inheemse cultuur, in plaats van aan te sluiten bij de bestaande, en daarmee belangrijke culturele tradities in stand te houden, stoorde hem. Steinhart verwijt Bonnet vervolgens dat hij vermoedelijk zelf ook artefacten in zijn bezit heeft en daarmee mede schuldig is aan het vernietigen van de cultuur. Bonnet heeft het echter niet over etnografische beelden. Het feit dat Steinhart dit aankaart geeft aan dat deze zich impliciet verantwoordt voor zijn eigen rol in de teloorgang van de cultuur: ook hij heeft hieraan meegedaan door beeldjes te verkopen. De invloed van Blekkink en Bonnet heeft er in ieder geval toe geleid dat Steinhart zich meer ging verdiepen in de etnografie.

Gewetensvragen

Treffend en indringend beschrijft Weener de persoonlijke ontwikkeling van Steinhart: zijn Werdegang van enthousiaste zendeling met een missie tot een aangeslagen mens die zijn idealen in een ander perspectief gesteld ziet. Hij wordt heen en weer geslingerd tussen overtuiging en spijt en ziet, als hij na verlof in Nederland in 1942 terugkeert op de Batoe-eilanden, dat zijn levenswerk voor niets is geweest: zijn achtergelaten aantekeningen zijn onbereikbaar geworden voor hem.

Steinharts biecht is een knap geschreven verhaal waarin de zielenstrijd op meerdere niveaus wordt belicht: van de Niassers, van de zendingen, van Steinhart en van Weener zelf die zich als wetenschapper verhoudt tot artefacten uit een ver land, die tegelijkertijd uit deze omgeving weggehaald zijn. Ook dat levert gewetensvragen op.

Weener: "Bij ieder wetenschappelijk onderzoek moet je aan reflectie doen. Je slaat bruggen, verbindt mensen en landen. Toch is het lastig, zeker als het om ons koloniaal verleden gaat. Het verwijt van sommigen nu, dat we daar niets te zoeken hadden, staat lijnrecht tegenover dat wat het ons heeft opgeleverd: kennis van elkaars culturen en de mogelijkheid je te spiegelen aan de ander."

Klaar is Karel Weener nooit als het gaat om onderzoek: "Mochten lezers in het bezit zijn van brieven, foto's of ander materiaal met betrekking tot dit onderwerp: ik houd mij aanbevolen!"

info@ethnohistory.nl

ethnohistory.nl

Leonie Crom-Wagenaar



Het boek *Steinharts biecht - Zielenstrijd op de Batoe-eilanden* door Karel Weener is verkrijgbaar bij de SLUB, slubdenhaag@hetnet.nl, (070) 364 80 94 en bij uitgeverij Boom in Amsterdam: boomfilosofie.nl/product/100-9455_Steinharts-biecht. ISBN: 978902443437, prijs: € 24,90.

RECTIFICATIE. De berichtgeving in *elkkwartaal* nummer 1 over de activiteiten in de Evangelisch-Lutherse Gemeente Groningen (Stad) waren niet correct. Waarvoor onze excuses. Meditaties waren te zien op het youtube-kanaal. Inmiddels zijn de diensten te zien via het platform *kerkdienstgemist.nl*. Daarnaast wordt elke zondag via ZOOM gezamenlijk koffie gedronken.

OPROEP. Op de zolder van het orgel in de Maarten Lutherkerk in Amsterdam heeft men enkele jaren geleden achter de lambrisering een zelfgemaakte Chanoeka gevonden. Deze achtarmige kandelaar voor het joodse Chanoeka-feest, dat in december wordt gevierd, is waarschijnlijk achtergelaten door de onderduikers die daar tijdens de oorlog verborgen zaten. Meer is niet bekend: daarom deze oproep. We realiseren ons dat het waarschijnlijk veel van-horen-zeggen verhalen zullen zijn, maar alles is welkom. Weet u meer over de onderduikers in de Maarten Lutherkerk in de Dintelstraat te Amsterdam? Meld het aan:



Oproep

ZUTHPEN. In de kerk is een vaste camera geïnstalleerd waardoor de onlinediensten nog beter in beeld komen. De bediening is zodanig dat, als er weer gemeenteleden in de kerk zijn, zij niet in beeld komen.

ZUID-NEDERLAND: Kern Nijmegen. Door het sterk teruggelopen aantal gemeenteleden in de kern Nijmegen worden de kosten voor het in stand houden van het kerkgebouw een zware last. Men is druk doende om het gebouw voor de lutherse gemeente te behouden, maar zal

daarbij wellicht toch over moeten gaan tot verkoop. Gelukkig hoeft het één het ander niet in de weg te staan, we houden u op de hoogte van de ontwikkelingen.

LEEUWARDEN. In de Friese Lutheraan stond een quiz, met allerlei vragen over Luther, lutherse prominenten, typisch lutherse dingen en Fries-lutherse aspecten. Ondanks het feit dat ik aardig luthers onderlegd ben en beschik over twee substantiële hulplijnen, had ik niet op alle vragen een antwoord. De antwoorden staan in het nieuwe kerkblad! Wist u bijvoorbeeld dat er in het midden van de 19e eeuw een filiaalgemeente van Leeuwarden op Ameland was? En dat er ruim 15.000 lutheranen in Nederland zijn, maar zo'n 77 miljoen wereldwijd?

EVANGELISCH-LUTHERS RIVIERENLAND - Culemborg, Tiel, Leerdam. In Culemborg werden vrijwilligers gezocht om de *struikelstenen* in de stad, ter herinnering aan in de oorlog weggevoerde joodse inwoners, te poetsen zodat ze weer glimmend waren op 4 en 5 mei. Dat lukte. Een geweldig initiatief waaraan ook lutheranen elders in het land hun bijdrage leverden.

LEERDAM. Stilletjes werd het jubileum van twee standvastige peilers in deze kleine gemeente herdacht. Roelia Stek en Ina Mostert-Meydam vierden hun jubilea van respectievelijk 80 jaar koster en 25 jaar organist in de ELG Leerdam. Dit wordt feestelijk gevierd met de gemeente zodra het weer kan.

DEN HAAG. Op 21 maart, het begin van de lente, liepen gemeenteleden van de Lukaskerk en de lutherse gemeente twee aan twee door de duinen voor een 'verwonderwandering'. Het was behoorlijk fris, de wind woei door onze haren. Mirthe, Waltraut en Martine hadden de wandeling perfect voorbereid. Er werd een route uitgereikt met daarbij vragen om ons over te verwonderen. Zo hebben we ons verwonderd over de ont-

luikende natuur en elkaar. Mooie gesprekken hebben we gevoerd. Soms tijdens het lopen, soms door juist even stil te staan en een (bijbel)tekst te lezen. Zo'n duinwandeling is voor herhaling vatbaar. Met een klein voorjaarszonnetje erbij, dat wel!

GRONINGEN STAD. Wie in de stad Groningen weleens de Lutherse Kerk heeft bezocht, weet hoe prachtig deze is, zeker sinds de zeer uitgebreide renovatie van een paar jaar geleden. In deze tijden van corona wordt van de gelegenheid gebruikgemaakt om het Lutherzaaltje onder handen te nemen. In 2025 bestaat deze zaal 100 jaar en ziet er dan weer uit als nieuw.



Groningen

AMSTERDAM. Op eerste paasdag, na de livestreamdienst, werd een paaswandeling gehouden met ongeveer twintig wandelaars. Na ruim een jaar ontmoette men elkaar in het Amstelpark onder de mooie voorjaarskleuren. Ze genoten van koffie, lunchpakket met paasstolletje én van elkaar. Zo kwamen op gepaste afstand snel de gesprekken los. Ook kreeg ieder nog een voorjaarsbloem en een afdruk van de paasprek mee. Dominee Andreas Wöhle was zichtbaar in z'n nopjes en opperde dat, wanneer alles weer 'normaal' functioneert, zo'n gemeentewandeling enkele malen per jaar na de dienst een waardevolle aanvulling zou zijn. Het prachtige park leent zich hiervoor

uitstekend; makkelijk bereikbaar en gratis parkeren op zondag. Ook een meditatie in de open lucht kan bijdragen tot een verrijking van de zondagmiddag.



Amsterdam

ZEELAND en NOORD-BRABANT. De ELG Groede-Middelburg-Vlissingen en Luthers Brabant zijn bezig alle leden van hun lutherse gemeenten samen te brengen tot één gemeente. Officieel zijn de gemeenten opgeheven, waarna een fusie plaatsvond. Luthers Brabant valt nu onder Zeeland. In Middelburg begon het jaar met een kerkdienst van de protestantse gemeente met gebruik van de lutherse orde van dienst en met dominee Gisela Gross (de laatste lutherse predikant van Middelburg) als voorganger. Dit was het begin van een opbloeiende samenwerking van de lutheranen met wijkgemeente 'De Nieuwe Kerk' in Middelburg. In deze samenwerking zal een paar keer per jaar een voorganger uit de lutherse traditie voorgaan.

AMSTERDAM. Er wordt hard gewerkt aan de aanleg van een tuintje rondom de Maarten Luther Kerk. Ook zijn 50 zonnepanelen geplaatst. De glas-in-lood ramen zijn nu ook mooi uitgelicht in het donker. Naast de Augustanahof wordt nu ook in de Maarten Luther energie opgewekt.

AMSTERDAM. Er komt een vervolg op het project 'Plek onder de zon', de MicroBattle, om leerlingen van basisscholen en de eerste jaren van het voortgezet onderwijs bewust te maken van duurzaamheid. De Lutherse Diaconie organiseert dit samen met NME en ANMEC. De leer-

lingen worden uitgedaagd om iedere dag een aantal kleine acties uit te voeren die leuk zijn, weinig tijd kosten en een positieve impact hebben op hun omgeving. Zo gaan ze minder vlees eten, ruimen ze zwerfafval op en denken ze bij een nieuwe aankoop na of ze deze echt wel nodig hebben. De MicroBattle loopt van 26 mei tot en met 15 juni 2021.

DELFT. Het orgel van de ELG Delft heeft dringend restauratie nodig. Sponsor mee via elgdelft.nl en ontvang vanaf een bepaald bedrag een fles orgelwijn of een wandeling met een orgelconcertje in de lutherse kerk en het historische centrum van Delft naar de Oude kerk met weer een orgelconcertje, en vervolgens een slotconcertje in de Nieuwe kerk. De ELG Delft heeft een prachtige, meer dan 600 jaar oude kerk aan een van de mooiste grachten in Delft. Deze kerk had in het verleden veel functies: kapel, gasthuis voor zwerwers, wijnpakhuis en nu dus in gebruik als kerk door de lutherse gemeente én door twee andere gemeenten. De kerk wordt ook gebruikt voor concerten en andere activiteiten.

Een deel van de orgelrestauratie van is al gedaan, maar het bovenwerk nog niet. Er is al veel gespaard en ontvangen van fondsen, maar er is nog een tekort van € 10.000,-.

AMERSFOORT. De Amersfoortse zwaan blijft creatief met *online* aanbod: elke woensdag een nieuwe 'luistertroost'. In vijf minuten hoor je het lied van de week, gespeeld door verschillende musici en een korte overweging van dominee Diederiek van Loo. 'Luistertroost' verscheen in mei 2020 voor het eerst. Nieuw is 'Bidden met Bach'. Organist Cees-Willem van Vliet en Diederiek van Loo hebben vier keer 'Bidden met Bach' opgenomen in de Lutherse kerk. Een bijbellesing, een gebed en een zegen, samen met een prachtige partita van J.S. Bach. Alle afleveringen zijn terug te luisteren via amersfoortsezwaan.nl/kerkradio.

MONNICKENDAM. De protestantse gemeente, waarvan de lutheranen deel uitmaken, maakte een compact pakketje met brood en wijn om thuis avondmaal te vieren op Witte Donderdag. Gemeentelieden konden dat ophalen en tegelijk een (eerste) groet brengen aan de nieuwe dominee Alexander Noordijk die eind maart werd bevestigd.

EDE. Op de zondag van de Goede Herder ging de kinderkerk van luthers Ede naar de Ginkelse Heide, samen met dominee Lieke van Zanden. Uiteraard waren er ook lammetjes.



Ede

Gemeenten in transitie:

luthers Het Gooi naar gezamenlijke toekomst

Overall bewandelen gemeenten nieuwe wegen van kerk-zijn. Teruglopend ledenaantal, afnemende menskracht en beperkte financiële middelen - het zijn aspecten die voortdurend vragen om bezinning op de vraag naar een duurzaam toekomstperspectief. In de serie 'gemeenten in transitie' bezoekt *elkkwartaal* lutherse gemeenten die met deze vraag te maken hebben en krijgen. Joren Reichel ging naar de ELG Het Gooi, die onlangs haar kerkgebouw in Hilversum verkocht.

De ELG Het Gooi ontstond in 2016 door een samenvoeging van de lutherse gemeenten Hilversum en Naarden-Bussum. Aanvankelijk kwamen gemeentelieden nog samen op beide vierplaatsen, maar dit bleek een te grote belasting voor de Hilversumse gemeenschap, die gedragen werd door drie (oudere) kerkenraadsleden. Het perspectief op exploitatie van het kerkgebouw aldaar was zodoende eindig. Zo werd eind 2019 besloten tot de verkoop van het gebouw, waarna er op 1 maart 2020 een laatste viering plaatsvond (zie ook *elkkwartaal* 2020-2). Eind 2020 werd het gebouw verkocht aan nieuwe eigenaren die er met een maatschappelijke bestemming een 'Huis van Betekenis' willen vestigen.

Gezamenlijke commissie

De verkoop van het kerkgebouw was het resultaat van een langdurig proces, waarvan ook de eerdere samenvoeging deel uitmaakt, dat zich voltrok in verschillende fasen. Dat proces begon met een hulpvraag van de Hilversumse gemeente waarop de gemeente Naarden-Bussum inging. Een hulpvraag was echter geen goede basis om verder te gaan als één gemeente, zo bleek tijdens een verkenningssessie. Het was van belang om op gelijke ooghoogte een toenaderingsproces van onderop vorm te kunnen geven dat breed gedragen zou worden in beide gemeenten, zo vertellen de kerkenraadsleden. Daarom werd een gezamenlijke commissie ingericht, met leden uit beide gemeenten. Aanvankelijk werden vooral kennismaking en onderling contact tussen de gemeentelieden van de beide gemeenten gestimuleerd.

Samen sterker?

Voorafgaand aan de samenvoeging onderzocht de gezamenlijke commissie verschillende alternatieve opties van (oecumenische) samenwerking, zoals de optie 'DORELU', een samenwerkingsverband van doopsgezinden, remonstranten en lutheranen. Ook werd gekeken naar samenwerking met nabijgelegen protestantse gemeenten. Het behoud van de 'eigen' lutherse identiteit en het vormen van een levende gemeenschap bleken echter van doorslaggevend belang; zo ging steeds meer de voorkeur uit naar de optie van samenvoeging. Waar Naarden-Bussum eerst nog relatief weinig contact tot de omliggende gemeenten onderhield, bleken er toch veel raakvlakken te zijn met Hilversum. Bovendien konden beide gemeenten elkaar op waardevolle manier bestuurlijk versterken. Waar het in Hilversum vooral ontbrak aan bestuurskracht - daarin kon Naarden-Bussum voorzien - kon Hilversum bijdragen in financieel vermogen.

Huis van betekenis

Na een geslaagde samenvoeging van de beide gemeenten in 2016 waren er eerst nog vieringen op beide locaties. Dat bleek toch een te grote belasting te zijn voor de Hilversumse gemeenschap. Daarom werd, in goed overleg met gemeentelieden, uiteindelijk besloten tot de verkoop van het kerkgebouw. Een makelaarsbureau begeleidde het verkoopproces. Liefst werd verkocht aan een ander kerkgenootschap, maar hiervoor bleek het gebouw te klein. Vervolgens is gezocht naar een maatschappelijke bestemming voor het gebouw. Uit de dertien biedingen koos de gemeente, op basis van inhoudelijke gronden, voor een coachingsbedrijf op het gebied van zingeving.

En toch een vitale lutherse gemeenschap

De kerk kon met een gerust hart verkocht worden, vertellen de kerkenraadsleden. Een deel van het materiële historische erfgoed is overgebracht naar de vierplaats in Naarden-Bussum. Het orgel is vanwege zijn gemeentelijke monumentenstatus overgedragen aan de protestantse gemeente in Laren, met ondersteuning van de burgerlijke gemeente Hilversum die dit monumentale erfgoed graag wilde behouden voor de Gooistreek. Inmiddels kijkt iedereen met een goed gevoel terug op de uitkomsten van zowel het samenvoegingsproces als de verkoop van het kerkgebouw. Het proces is zorgvuldig afgewikkeld en tussentijdse (bestuurlijke) obstakels en impasses zijn opgelost. Hierdoor is nu een vitale lutherse gemeenschap ontstaan, met een regionale functie voor Het Gooi. De toegankelijkheid van de vieringen in Naarden-Bussum voor oudere Hilversumse gemeentelieden wordt bovendien gewaarborgd door een taxiservice tussen beide plaatsen. In de nabije toekomst hoopt de gemeente, post-corona, haar gemeentelieven weer volledig te hervatten en haar contacten met nabijgelegen (lutherse) gemeenten uit te breiden.

Joren Reichel

Nieuwe vormen van kerk-zijn bieden kans én uitdaging; want wat betekent zo'n transitie? Hiervoor ging Joren Reichel in gesprek met ds. Willy Metzger (voorzitter van de kerkenraad), Jan Koffman (secretaris), Ingeborg Volkerts-Gretna (vice-voorzitter), Bert van Driel (kerkrentmeester) en Otto Bekouw (gemeentelid).

Uit de synode

"Je mag een hele pagina vullen!" De (onnodige) opmerking van mijn kant dat dit de laatste 'uit de synode'-bijdrage (voorheen 'officiële mededelingen') als voorzitter van de evangelisch-lutherse synode zou zijn, ontlokte deze uitspraak in de redactievergadering.

Een hele pagina over slechts een aantal mededelingen is best veel – niet dat er weinig gebeurt, maar veel actie heeft niet altijd veel effect tot gevolg. En dat gaat als een dans: twee vooruit, één opzij, één achteruit, en draaien. Het werk in Gods koninkrijk wordt door Jezus in verschillende metaforen beschreven, maar nooit in de vorm van 'achterover leunen op de bank en genieten van de zon'. Het is hard werken in de wijngaard, op de akker, met ieders talenten. En die akker is dan weer te droog, dan weer te nat. Dit soort metaforen verleiden tot het spreken over oogst, resultaat. Wat is het resultaat na vier jaar, acht jaar synodewerk? En tegelijk is er die 'dans' – twee vooruit, één opzij. Dat brengt me bij een ander beeldend spreekwoord: 'It takes two to tango.' Is er de afgelopen tijd sprake van een beter verstaan tussen de twee tradities in de Protestantse Kerk in Nederland? Is er sprake van een dans waar je graag naar kijkt, die uitnodigt?

Houvast

Er zijn verschillende plekken in het land waar het 'lutherse geluid' een integraal onderdeel is van een veelkleurig palet waarmee de kerk present is in de samenleving. God werkt door de arbeiders op de akker, in de wijngaard, en ik ga dan altijd maar uit van een gemengd bedrijf. Als synodale commissie hebben we de afgelopen maanden gewerkt aan het dossier 'Houvast bij koersverandering'. Een eerste versie is jaren geleden al eens opgesteld door Taco Seinstra, bij het samengaan van verschillende gemeenten in de provincie Zeeland;

door de jaren heen zijn er diverse voorbeelden van federaties, fusies en meer bijgekomen en is ook vanuit de dienstenorganisatie een en ander als handvat gepubliceerd. Het recente voorbeeld van de oprichting van de Protestantse Gemeente (PG) Gouda was een mooie inspiratiebron.



Gevoelsmatig gingen veel afspraken 'volgens het boekje', maar was er wel een boekje? Dat is er nu dus, in concept – en komt zeker in de nieuwe synode op de agenda.

Een nieuw begin

De start van de nieuwe synode – nog een onderwerp dat de nodige voorbereidingen vergde. En als ik het dan

heb over twee stappen vooruit, één opzij – de beperkingen vanwege corona maakten het ons niet makkelijk om een installatievergadering op 29 mei te plannen. Kunnen we nu wel of niet bij elkaar komen? En zo ja, waar en in welke omvang? De vertrekkende synodale commissie deed een aanbeveling voor president, synodale commissie, financiële commissie en afvaardiging naar de generale synode. Het gaf de mogelijkheid om goed gebruik te maken van de volle breedte van de synode en de werkzaamheden te verdelen. Met de nieuwe synode zijn er naast een aantal bekende ook veel nieuwe gezichten, en daarmee is er een grote groep nieuwe talenten.

Tot slot

Een laatste dossier dat we als synodale commissie graag wilden afronden is een herijkt beoordelingskader voor de commissie Bewaren en Inbrengen Lutherse Traditie (BILT). Na een eerste bespreking in de kleine synode op 2 maart jl. volgt besluitvorming op 25 juni. Op basis van feedback begin maart verwachten we een positief besluit; daarna kunnen we de nieuwe handleiding ook publiceren op de website van de Protestantse Kerk. Na acht jaar is het goed om het voorzittersstokje door te geven – dank voor het vertrouwen; het ga ons, het gaat jullie goed!

Met vriendelijke groet,

*Erik Fledderus,
voorzitter evangelisch-lutherse synode*

Van de boom leren – Politiek en mystiek bij Dorothee Sölle

Over de lutherse theologe Dorothee Sölle - haar leven, haar praktische mystiek en haar poëzie - schreef ds. Andreas Wöhle een persoonlijk boek. Als student-assistent maakte hij Sölle mee in de jaren tachtig van de vorige eeuw. Hij werd sterk gevormd door haar theologie die 'belangrijke perspectieven biedt in de uitdagingen van deze post-postmoderne tijd'. Ook door zijn ontmoetingen met haar leert de lezer deze fascinerende theologe van dichtbij kennen. Het boek verschijnt dit najaar bij de Slub en KokBoekencentrum.

Verder doordenken over Dorothee Sölle en haar theologie? Dat kan in een kloosterweekend onder leiding van Andreas Wöhle, van 7-11 februari 2022. Meer informatie op openklooster.nl/pagina/programma.html.



Maarten Lutherkerk Arnhem

Om te voorkomen dat lutherse erediensten in Arnhem worden gehouden in gebouw Bizar-Bazar aan de Spoorwegstraat heeft Pieter Oussoren contact opgenomen met de eigenaar van het gebouw, mevrouw Mirella Kreger. Zij zijn het eens geworden over de naam 'Maarten Lutherkerk'. Pieter Oussoren heeft dit in een brief als volgt uitgelegd: Over de 'kleur' van het gebouw hoeft dan niemand te twijfelen, tevens is zo'n naam toch iets meer op afstand van de lutherse gemeente dan 'de lutherse kerk', wat al gauw weer voorvoegsels als oude of voormalige zou meebrengen. Bovendien heeft Arnhem al een voormalige Lutherse kerk staan. In het boek 'Wandelingen langs Luthers erfgoed in Arnhem' wordt de nieuwe naam alvast gebruikt.

Lutherse Werkgroep voor Kerkmuziek bestaat 75 jaar

Symposium – Kerk Korendag – Concert – Vesper

In 1946 richtte Willem Mudde de Lutherse Werkgroep voor Kerkmuziek op. Het was de start van een ongekende ontwikkeling van de kerkmuziek in Luthers Nederland. Niet alleen de lutherse kerken, ook andere protestantse kerken werden (in)direct aangestoken door het enthousiasme van Mudde. Het Liedboek voor de Kerken van 1973 zou er heel anders hebben uitgezien zonder de lutherse inbreng.

In 1951 was de eerste Lutherse Werkweek voor Kerkmuziek, het begin van een lange reeks die vorig jaar voor de 70e keer op feestelijke wijze gevierd had kunnen worden, ware het niet dat corona daar een stokje voor stak. Intussen is het spannend of de 70e werkweek

deze zomer wel kan plaatsvinden. Wij hopen zeer dat komend najaar de coronamaatregelen dusdanig zijn afgebouwd dat op zaterdag 30 oktober het 75-jarig jubileum van de Werkgroep in de Haagse Lutherse Kerk voluit gevierd kan worden. Gepland is een symposium, kerkkorendag, vesper en concert door het Luthers Projectkoor dat dit jaar met haar 25-jarig bestaan ook wat te vieren heeft. Kortom: na alle stilte hopen we in het najaar alle registers weer open te kunnen trekken, ter viering van dit jubileum! Mocht dit toch onmogelijk zijn, dan verschuiven we deze festiviteiten naar later.

Hans Jansen, secretaris